

KEMAL YERİ'NDEN GEÇEN YOL : 'ŞU BOĞAZ HARBI'

—Şehit Yüzbaşılar, Rifat ve Selahaddin Efendiler'in anlarına—

Ancak Lodi'nin akşamında farkına vardım ki, üstün bir insandım ve büyük işleri başaracak ihtirasa sahiptim.

Napolyon Bonaparte, St. Helena

Doç. Dr. Güneri AKALIN

I. SAVAŞ OLGUSUNUN ULUSAL TARİH İÇERİSİNDEKİ İŞLEVİ

Talleyrand'ın ifade ettiği gibi, "savaş, askerlere bırakılmayacak kadar ciddi bir iştir."¹ Ancak, bu sözlerden çıkartılacak sonuç, özellikle modern savaş olgusunun asker ve sivil işbirliğini gerektiren giriftlikte olduğudur. İşte bu noktadan hareketle, bir sivil araştırmacı gözü ile Çanakkale Savaşının ulusal tarih içerisindeki yerini ve işlevini, bu makalede incelemeye çalışacağız. Çanakkale Savaşını, özellikle savaş alanının dışına taşan siyasal, ekonomik ve sosyal boyutları ile ele alacağız.

İlk olarak, savaşın tarih içerisindeki işlevi ve tanımı üzerinde durmakta yarar vardır sanırım. Nedenleri bir tarafa bırakılacak olursa; sonuçları itibariyle savaşlar, daha doğrusu savaş alanları, ulusların yaşama sınavı verdikleri yerlerdir. Bir başka deyişle, binlerce ölünün fedakârlıklarının nedeni, mensup oldukları milletin yaşama hakkını savunmaktır. Zira, savaşlarda sürekli yenilgiye uğrayan milletler, önce devlet denilen örgütlü topluluk olmaktan çıkarlar; bir kültür geleneği olarak bir süre devam etseler bile, daha sonra millet ve onu besleyen dini, sosyal, ekonomik kurumlar zayıflamaya başlar ve giderek yok olmaya yüz tutarlar. Ta ki millet yaşama azmini yeni bir savaşla ortaya koyup, bundan muzaffer çıkabilmeyi becersin. Bu gerçeği R. Kipling dizelerinde şöyle dile getiriyor.²

¹ Montgomery of Alamein, A History of Warfare, London, Collins, 1968, s. 19.

² R. Kipling, Land and Sea Tales.

Nations have passed away and left no traces
 And history gives the naked cause of it
 One single, simple reason in all cases
 They fell because their people were not fit.

(Milletler hiç bir iz bırakmadan geçip gittiler
 Ve tarih buna apaçık bir neden gösterir
 Her seferinde bir tek ve basit gerekçesi vardır
 Onlar yittiler çünkü yaşamaya lâyık değildiler.)

Nitekim tarihin yorgun hafızası yalnızca Anadolu coğrafyasında yaşayıp geçmiş sayısız yitik milleti unutup gitmiştir. İşte Urartular, Etiler, Hititler, Lidyalılar, Frigler, Galatlar, İonyalılar, Bizanslılar vs. Milâttan 200 yıl öncesinden beri tarih sahnesinde bulunan Türkler, millet olarak —belki göçebeliliğin bir sonucu— değişik coğrafya parçalarında farklı devletleri kurarak yaşayagelmişler ve bu yaşama hakkını savaş alanlarında katlandıkları fedakârlıklar sayesinde elde etmişlerdir.

İşte Türk milletinin ateşle sınanmasının yakın geçmişteki bir örneği olan Çanakkale Savaşı, onun tarih sahnesinde varolma mücadelesinin oluşturduğu zincirin halkalarından ancak birisidir. Çünkü "Savaş bir milletin zekâ, beceri, örgütlenme, disiplin ve eğitim düzeyinin çok kısa bir zaman süresinde, bir başka ulus veya uluslarca ateşli silahlar kullanılarak, yani şiddete baş vurularak rekabete zorlanması ve yaşama sınavından geçirilmesidir." Savaşın vasıtaları ise, milletlerin serveti, teknolojisi, nüfusunun miktarı ve kalitesi, coğrafi özellikleridir. Savaş tanımını ayaklanmaları ve iç harpleri kapsar, ancak sokak gösterilerini ve bireysel şiddet olaylarını dışarıda bırakır.³ İç harbler yukarıdaki tanımın bir istisnası olmakla birlikte, tanımdaki uluslar sözcüğü yerine siyasal gruplar sözcüğü yerleştirilerek bu tanım genişletilebilir.

Belki tarihi bu görüşle yorumlamak, uluslararası ihtilâflara ve savaş olgusuna 'sosyal Darwinizm'in penceresinden bakmak demektir. Yalnız, bu görüşle savaşı idealize ettiğimiz sanılmasın; ancak cihan barışının, ulusların yaşama hakkı güvence altına alınmadan başarılamayacağını belirtmek isteriz.

Bu düşünceler bir tarafa, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, sonuçları itibariyle cihan ölçüsünde bir olay olan Çanakkale Savaşı zengin bir tarih hazinesidir. Çünkü bu olaya, Türk, İngiliz, Alman, Fransız,

³ İbid. s. 14.

Avusturyalı, Rus, Avustralyalı, Yeni Zelandalı gibi uluslar ile Hintli, Arap, Senegalli, Yahudi gibi çeşitli sömürge halkları taraf olmuşlardır. Dolayısıyla olay bu ulusların tarihçilerinin araştırmalarına ve yorumlarına konu olmuştur. İşte, çeşitli ulusların tarihçilerinin yorumları ve değerlendirmelerini karşılaştırarak, olayı gerçek boyutları ile kavramak mümkün olduğu gibi, ulusumuzun bu mücadele dolayısıyla zaaf ve yeteneklerini, daha doğrusu karakter özelliklerini duygusallıktan uzak olarak gözlemek ve tanımak olanağı vardır sanırım.

Çanakkale'nin bir başka önemli yanı, ulusun I. Dünya Savaşı gibi çok büyük bir olaya taraf oluşunu belgelendirmesinden öteye, ulusu yönetecek ve yeni devletini kuracak önderini tarih sahnesine çıkartma işlevini yüklenmiş olmasıdır. Yani, Çanakkale'yi anlatmaya çalışırken yalnız olayları değil, olaylar içerisinde yükselerek ulusun kaderine hükmetme yeteneğini kendisinde keşfeden yüce bahtlı bir komutanın öyküsünü de ele alacağız. İşte bu nedenle diyebiliriz ki, nasıl İtalya seferi ve özellikle Lodi zaferi, Napolyon'un kendi tarihi misyonunu fark etmesine yol açmışsa, 1881'de Selanik'te doğan Mustafa Kemal'in tarihi şahsiyetini ve ulusal misyonunu kazandığı veya tarih sahnesine doğduğu yer ve zaman; Gelibolu yarımadasında Kemal Yeri olup, yıl 1915'tir.

II. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI BAŞLARKEN OSMANLI DEVLETİNİN DURUMU

Bismarck⁴ XIX. yüzyılın sonunda, bağımsız bir Osmanlı Devleti'nin tabii tekâmülünün, Rus himaye devleti olduğuna işaret etmektedir. Bismarck'ın bu değerlendirmesine sonuçları itibariyle katılmadığı muhakkak olmakla birlikte, W. Churchill⁵ de, 1914'te Osmanlı İmparatorluğu'nun ölümcül hasta bulunduğunu, İmparatorluğun derhal çöküşünü geciktiren şeyin Avrupa ve özellikle İngiliz diplomasisi olduğunu kabul etmektedir. Nitekim, W. Churchill'e göre dağılmaya yüz tutan bir başka İmparatorluk da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu olup, doğu ve güney-doğu Avrupa'nın temelleri sarsılmakta ve 120 milyon kişinin akıbetini ilgilendiren bir sorun mevcut bulunmaktaydı. Churchill, bu her iki İmparatorluğun dağılışının beşeri denetimin dışındaki güçlerin eseri olduğuna işaret etmektedir. Sırasıyla XIX. ve XX. yüzyıl Avrupasını biçimlendiren bu

⁴ Otto von Bismarck, Düşünceler ve Hatıralar, Cilt II, (çev. N. Akipek), İstanbul, MEB, 1963, s. 369-390.

⁵ W.S. Churchill, The World Crisis, London, Nel Mentor, 1968, ss. 311-12.

iki büyük stratejistin değerlendirmelerinde neticede birleştikleri nokta, XX. yüzyıl başında dünya atlası açıldığında, nasıl olup da bağımsız bir Osmanlı Devleti'ne rastlayabildiğimizdir. Ashında Osmanlı Devleti'nin gizli hayat iksiri, Rus-evinin kapısı sayılan Boğazları ve İstanbul'u elinde tutması dolayısıyla, Fransızların ve özellikle İngilizlerin diplomatik ve askeri desteğini sağlayabilmesiydi. Örneğin Kırım Harbinde (1854-1856) olduğu gibi. Nitekim, 1876'da İngiliz Akdeniz Filosu, Beşika Koyunda ve 1879'da ise İzmit Körfezinde Türk-Rus Savaşının gelişmelerini izledi. Bir başka deyişle Osmanlı Devleti kendi iç dinamiğinin doğurduğu güçle Rus tehlikesine karşı koyamayınca, dış dinamiğin gücü ile bu yayılmayı dengelemeye çalışmıştı. Yalnız Rusya'ya karşı İngiltere'ye dayanma siyasetinin maliyeti, Mısır ve Kıbrıs'ın İngiltere'ye kaptırılması şeklinde ortaya çıkınca, İngiliz dostluğunun Rus düşmanlığından pek farklı olmadığı anlaşılmıştı. Şöyle ki, İngiltere, Çar Nikola'nın önerdiği gibi kolları arasındaki hasta adamın mirasını tümünden ve kesin olarak, rakipleri ile paylaşmaya rıza göstermemekle birlikte tedrici bir biçimde bu mirasın tek varisi olma politikasını izliyordu. Ayrıca İngiltere, Rusya ile kendi menfaatleri (Hindistan ve Mısır) arasında Osmanlı Devletini tampon bir bölge olarak korumakta, şimdilik kaydıyla yarar görmekteydi. Bunun ötesinde özellikle Hindistan'a komşu olan petrol bölgesi Basra Körfezi ve kıyısındaki Bahreyn, Kuveyt, Umman ve Hadramut'u nüfuz bölgesine dahil etmişti.⁶

Osmanlıların bu nedenle Alman Birliği'ni ve İmparatorluğu'nu ve Almanların Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Rusya ve müttefiklerine karşı kurduğu ittifakı sevinçle karşılamaları olağandır. Çünkü XIX. yüzyıl sonunda ve XX. yüzyıl başında Osmanlı aydınının kafasını işgal eden temel sorun, Bismarck'ın ortaya koyduğu tarihin tabii tekâmülü; yani Rus himaye devletine dönüşme kadelerini yenmekti.

Nitekim, Bahriye Nazırı Cemal Paşa, bu kaygıyı veya I. Dünya Savaşına girişimizin gerekçesini şöyle açıklar:⁷ "Binaenaleyh kim ne derse desin, Rusya'nın galibiyeti neticesinde müdafaasız, zelil ve hakir Rus, İngiliz ve Fransız zulüm ve kahrına düşmektense, mert ve cesur milletlere yakışır bir kahramanlıkla, kanının son damlasına kadar çarpışarak, neticede ya kat'i bir galibiyet ihraz ederek ebediyen kurtulmak veyahut... şan ve şeref dolu bir tarihe yine şehamet ve namuskârlıkla nihayet vermek bence evlâdır."

⁶ Richard Aldington, Lawrence of Arabia, London, Penguin, 1971, s. 172.

⁷ Cemal Paşa, Hatıralar, İstanbul, Selek, 1959, s. 141.

İttihad ve Terakkiyi Rusya'ya karşı ittifaka ve dolayısıyla savaşa iten bir başka gelişme, Pan-Türkizm (Turancılık) cereyanının⁸, Abdülhamit devrinde cari olan Pan-İslamizmin (Ümmetçilik) yerini almasıdır. Bir başka deyişle, Kafkas eşiği aşılsa Türk denizine ulaşılacaktı ve asıl kurtuluş bu kavuşmadaydı. Oysa Lawrence'in de ifade ettiği gibi Avrupa'da sosyalizm milliyetçiliğin yerini alırken, Ortadoğuda gecikmeli olarak milliyetçilik ümmetçiliğin yerini alıyordu.⁹ Bu gecikme dış manipulasyonu da davet ettiğinden, gelişmeleri daha nazik ve tehlikeli kılıyordu.

Ashında (himaye devleti olmamak + Pan-Türkizm) kaygılarıyla Rusya'ya karşı ittifak ve Alman saflarına kayış aynı zamanda İngiltere ve Fransa ile savaşmayı da içerdiğinden, son derece tehlikeli, riskli bir diplomatik manevraydı.

Nitekim, İngiltere'nin yerini Almanya'nın almakta olduğunu görmesi, onu müttefikleri Fransa ve Rusya ile Osmanlı İmparatorluğunun tümünden tasfiyesi üzerinde pazarlığa itti. Bu pazarlık 1916 Ekiminde Sykes-Picot Antlaşması ile sonuçlanacaktır.¹⁰ Bu arada bazı yeni gelişmeler de İngiltere'yi böyle bir pazarlığa oturtmaya yardım etmiş olabilir :

(1) İlk olarak İngiltere gerek endüstrisinin gerekse donanmanın ihtiyacını karşılamak üzere petrolün bulunduğu İran'a girmiş ve Irak'la ilgilenmeye başlamıştır. Zira Irak petroleri nedeniyle Almanya ile rekabet halindeydi ve neticede paylaşmada Irak'ı istemiştir.

(2) Bütün müslümanların halifesinin hükümdarı olduğu Osmanlı Devletinin Alman ve İttihatçı işbirliği ile kalkınması, İngiltere'nin doğudaki sömürge imparatorluğunun temellerini sarsabilirdi. Bu kaygıyı, dışişleri bakanı Sir E. Grey açıkça ifade eder.

(3) Son olarak, 1897'de toplanan Zionist Kongresinde Filistin'e yerleşme arzusu gündeme getirilmişti. İngiliz hükümetleri, mali sermayeyi kontrol eden bu hareket tarafından etkilendiği gibi, A.B.D.'ni harbe sokabilmenin bir aracı olarak, bu konuyu sömürecektir. (Nitekim, bu husus 1917'de Balfour Beyannamesi ile açık bir taahhüde dönüşecektir.)¹¹

⁸ Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, İstanbul, Kültür Bakanlığı, 1976.

⁹ Lawrence of Arabia, Seven Pillars of Wisdom, London, Penguin, 1969, ss. 42-47.

¹⁰ J.C. Hurewitz, Diplomacy in the Near and Middle East, A Documentary Record: 1914-1956, Princeton, Dan Van Norstad, 1956.

¹¹ John Kimche, Seven Fallen Pillars, London, Hamis Hamilton, 1959.

Bizim için Rusya tehlikesi ne kadar önemli bir sorun olursa olsun, tali bir anlaşmazlık olup, asıl çatışma, iki emperyalist devlet, İngiltere ve Almanya arasında idi. Böylesine dünya hegemonyasını amaçlamış 'düveli muazzama' arasındaki bir ihtilafta yarı-sömürge durumunda olan ve bir asırdan fazla süredir dışardan destekle ayakta durabilen Osmanlı İmparatorluğu'nun yeri yoktu veya olmamahtı. Aslında aynı soruyu, W. Churchill'in kendisi de sormaktan geri kalmaz.¹²

Böylesine yaşama mücadelesi veren, düşmanı (Rusya) belli bir devletin mümkün mertebe hasmını izole etmeye çalışması, bunun için de dostlarının sayısını artırması, dolayısıyla kimseye karşı ittifaka girmemesi doğru olan hareket tarzıydı. Çünkü katılınan bir ittifakın galibiyeti halinde kazanç belirsiz olmakla birlikte, yenilgi ölümcül bir risk taşıdığından, ittifakın maliyeti, yararını aşmaktaydı. Yapılması gereken şey, her iki ittifakla ve özellikle lider durumunda olan İngiltere ve Almanya ile ilişkileri, dostluğu geliştirmek; taraflardan birinin diğerine tercih edilmeyeceğine ve bu durumun Rus Çarlığına karşı güvence sağlamanın gereği olduğuna tarafları inandırmaktı. İngiltere feda edilmemeliydi; çünkü savaştan itilaf devletleri galip çıkarsa, Rusya'nın savaş sonrası muhtemel taleplerini dengelemek için İngiliz desteği gerekliydi.

Aslında, savaş karşısında Osmanlı Devleti açısından, iki seçimin dört sonucu vardı. Bu seçenekleri bir matrix şeklinde vermek mümkündür.

Seçimler	S o n u ç l a r	
I. Savaşa girmek	1) Galip gelmek	2) Yenilmek
II. Tarafsız kalmak	3) Savaş sonrası (Rusyanın?) talepleri	4) Toprak bütünlüğünün devamı

Şimdi bu sonuçlar konusundaki seçenekleri en-iyiden, en-kötüye doğru sıralarsak; (1), (4), (3), (2). Oysa en-iyi seçenek (1) galip gelmenin alması, en-kötü seçenek (2) yenilmek olduğundan, rasyonel seçim I. Savaşa girmek değil, II. Tarafsızlıktı. Zira savaş/tarafsızlık gibi riski çok büyük bir konuda, "minimax-pişmanlık" kuralının daha sağduyulu olduğunu söylemek doğru olur. Nitekim se-

¹² W.S. Churchill, op. cit., s. 312.

çim halk-oyuna bırakılsaydı, muhtemelen sonuç tarafsızlık olurdu (Ortanca seçmen teoremi).

Bundan başka tarafsızlık lehinde nedenler mevcuttu: Tarafsız kalman savaş sırasında kapitülasyonlar kaldırılarak hızla sanayileşmeye çalışılmalıydı. Zira, Churchill'in ifade ettiği¹³ beşeri denetimin dışında ve İmparatorluğu çöküşe yani sömürgeleşmeye götüren tarihi güçler karşısında, ancak sanayileşme ve bunun gerektirdiği sosyal reformlardan başka bir şeyle durulamazdı. Dolayısıyla yapılması gereken şeyler sınırların içinde idi ve barışla sağlanabilirdi. Gerçekçi ulusal ülkü sanayileşmekti; Turancılık türü ulusçuluk, 'olabilirliği' bir yana, duygusal bir yorumdu. Nitekim Ortadoğuda gecikmeli-ulusçuluk cereyanları, İngiltere'nin elinde ümmetçiliğe karşı ve İmparatorluğun Arap ve Kürt unsurlarını ayrıştırmak ve 'çürümüş Türkler'in yerine ikame edilecek sağlıklı uluslar bulmak için kullanılacaktı.¹⁴

Ayrıca Almanya tarafında savaşa katılmış olmamızın, Almanya lehine bir sonuç doğurmadığını —expost olarak— ifade edenler mevcuttur.¹⁵ Örneğin Hitler'e¹⁶ göre, Almanya'nın dağılmakta ve çökmekte olan Avusturya-Macaristan ve Osmanlılarla ittifakı, gerçekçi ulusları, örneğin İtalya'yı, karşı tarafa, İtilaf devletleri safına itmiştir.

Elbet ki kaybedilmiş savaşın müttefiklerini birbirlerine beğendirmek zordur ve Hitler veya Gn. von Seckt, subjektif olarak haklı sayılabilirler. Ama haksız ve yanlış olan, Cemal Paşa'nın sözlerinde ifadesini bulan, İttihad-Terakki Partisinin ya da triumvirasının çilgün zihniyetidir: "Milli tarihe yine şehamet ve namuskârlıkla nihayet vermek" yani ulusun intiharını ve mahvını ihtimallerden biri olarak kabul edebilmektedir. Zira bir yurtseverin/ulusçunun nihai amacı ya da görevi 'her ahval ve şeraitte' milletin hayatının devamını sağlamak ve bunu asla tehlikeye atmamaktır. Cemal Paşa ve İttihatçılar tarafsızlığın farklı sonuçlar vermeyeceğini iddia etmekteyseler de¹⁷ yukardaki (4). seçeneği ihmal ederek kendilerini kandırmaktadırlar. Zira, II. Dünya Savaşı sırasındaki İnönü yönetiminin politikâ-

¹³ Ibid, s. 311.

¹⁴ Lawrence of Arabia, op. cit., s. 56.

¹⁵ H. von Seckt, "Türkiye'nin Yıkılmasının Sebepleri", I. Dünya Savaşında Türkiye'de Bulunan Alman Generallerinin Raporları, (çev. A.N. Kurat), Ankara, TKAE, 1966, s. 26-37.

¹⁶ A. Hitler, Kavgam, (çev. Refik Özdek), İstanbul, Yağmur, 1972.

¹⁷ Cemal Paşa, op. cit., ss. 140-142.

sı (4). seçeneğin 'tarafsızlık ve toprak bütünlüğünün devamı'nın mümkün olduğunu göstermiştir.

III. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞININ ÇIKIŞI VE SAVAŞA KATILMAMIZ

Osmanlı İmparatorluğunun Balkanlardan tasfiyesi ile ortaya çıkan iktidar boşluğu ve küçük devletler, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Rus Çarlığını (Pan-Slavizm)¹⁸ güttükleri nüfuz siyasetleri dolayısıyla, karşı karşıya getiriyordu. 'Doğu sorunu'nun tasfiyesi bile, geride bir başka sorun veya boşluk bırakıyordu. Birinci Dünya Savaşı, görünüşte bu sürtüşme nedeniyle çıktı. Ama aslında savaşın gerçek nedeni, Anglo-Saksonlar ve onların Amerikalı kuzenlerinin oluşturduğu dünya hegemonyasına karşı Almanların rekabetinin zora dönüşmesidir. Bir başka deyişle, Almanlar, Anglo-Saksonların dünya hegemonyasını devirmek ve yeni bir paylaşımı gerçekleştirmek istiyorlardı. Dolayısıyla, asıl rekabet iki kapitalist sanayi devi İngiltere ve Almanya arasında idi ve saflaşmalar bu iki gerçek hasım arasında, tesadüfi ve hissi nedenlerle olmuştu. Örneğin Fransa, 1870 Savaşı yenilgisi ve Alsas-Lorraine'in kaybı üzerine karşı tarafa itilmiş. Avusturya ise Alman tarafından 1866'da aynı şekilde yenilmesine rağmen Almanya safında yer alıyordu; çünkü Bismarck müttefik olarak Rusya ve Avusturya arasında Avusturya'yı tercih etmişti¹⁹ Daha sonra, Almanya ve Avusturya ittifakına Fransa ile sürtüşen İtalya katılmıştı. Doğal olarak reddedilen Rusya da Fransa (+İngiltere) safına geçmişti. Osmanlıların yerini Rusya'nın seçimi tayin etmiş, dolayısıyla Alman safına katılmışlardır. Oysa bütün uluslar, İngiltere ve Almanya'yı bu hesaplaşmada yalnız da bırakabilirdi.

B. Russell'in değerlendirmesine göre, asrın başında Almanya bilim, teknik ve kültürün her dalında, İngiltere'ye bakışla üstündü. İngiltere artık Napolyon gibi 'dahi bir fani' ile değil, fakat daha üstün bir sosyo-ekonomik yapı ile rekabet etmekteydi. Sorun çok zordu ve uzun dönemde savaş bile çözüm değildi. Asrın başında, Almanya donanma inşasına girilerek rekabeti gerçekçi bir temele oturtunca, İngiltere için beklemek tehlikeli olmaya başladı. Zira, Almanya'nın demir-çelik üretimi İngiltere'nin iki katına çıkmıştı ve 'büyük işleri kan ve demirle halletmek' bir Alman yöntemi idi. Nitekim, Kiel Ka-

¹⁸ Bismarck, op. cit.

¹⁹ Ibid.

nalının açılması ve Alman donanmasının güçlenmesi üzerine, İngiliz Deniz Kuvvetleri Komutanı Lord Fisher 1904 ve 1908'de iki kez Kral Edward'a 'Nelson'un Kopenhag saldırısı' gibi, savaş ilan etmeksizin, demirli bulunan Alman donanmasına baskını önerdi. Kralın cevabı ise "Aman Tanrım, deli olmalısın Fisher" oldu.²⁰

Oysa, Amiral Fisher deli değil, 'centilmen olmayan' gerçekçi bir askerdi. Nitekim Nelson artığı İngiliz Donanmasını XX. yüzyılın gereklerine ve Alman rekabetine karşı inşa eden oydu. İrtibat subayı olarak Almanya'da bulunduğu sırada öğrendiklerinin etkisiyle; torpido tüpleri, mayınlar ve deniz topçuluğuna katkılarda bulunmuş, Dreadnot'ların vaftiz babası ve yaratıcısı olmuş, hatta denizaltıları İngiliz Donanmasına o sokmuştur. Lord Fisher, Nelson kafalı taktisyen olmaktan öteye, fen-eğilimli bir ıslahatçıydı.²¹

Ancak bu kurt denizci için sorun çok açıktı : Tüm Viktoria dönemi, İngiliz Donanması, Rus ve özellikle Fransız donanmalarının toplamından daha fazla güce sahip olmayı ilke edinerek geçirmişti. Gerçi 1900'de kabul edilen Alman Bahriye Kanununun getirdiği yarışta, İngiltere, Almanya'ya karşı 6 yıllık bir dönem boyunca, gemi yapım programında 4, 3, 4, 3, 4, 3'e karşı 2, 2, 2, 2, 2, 2, ile dreadnotlarda % 60'lık üstünlüğünü koruyordu. Ama, artık gelişen A.B.D. ve Japon donanmalarını da dikkate alınca, İngiliz Donanması toplam dünya donanmalarının gücündeki artış karşısında, tarihinde ilk kez güçsüz duruma düşüyordu.²² Bu durumda yapılacak iki şey vardı :

(1) İngiltere'nin toplam dünya deniz gücü karşısında zayıflamasına yol açan Alman Donanmasının, üsleri ve tersaneleri ile bir baskınla hemen ortadan kaldırılması : Kısa dönemli çözüm. (Lord Fisher'in önerisi),

(2) Veya Almanya ve müttefiklerinin donanmalarını izole edecek, Rus ve Fransız donanmalarından istifadeyi sağlayacak bir ittifaka girilmesi : Önce denizlere hükmetmeyi bu ittifakla güvence altına almak ve sonunda Alman sorununu savaşa çözmek.

Bir başka deyişle, modern Roma (İngiltere), Kartaca'yı (Almanya) yoketmeyi veya zararsız hale getirmeyi planlıyordu. Oysa, Bismarck'ın ihtiyatlı politikası, Almanya'nın İmparatorluğunun bozduğu Avrupa dengesini içine sindiremeyen Avrupa'dan taşıp dünya hegemonyası için uğraşmasının, Avrupa'da liderliği Almanya'ya kaptı-

²⁰ Ruddock F. Mackay, Fisher of Kilverston, Oxford U.P., 1973, s. 319.

²¹ İbid., s. 273-349.

²² W.S. Churchill, op., cit. s. 14-17.

ran Fransa'nın yanına İngiltere'yi de hasım olarak eklemek olacağını hesaba katıyor ve bundan çekiniyordu. Nitekim Moltke 1871'de "yarım yılda silahla kazandıklarımızın bizden tekrar kopartılıp alınmaması için, yarım yüzyıl silahla korumamız gerekir"²³ diyordu. Zira, Fransa'nın Alman yenilgisinden sonra "Avrupa bir metres kaybedip efendi kazanmıştı". Korunması gereken şeyler Avrupa'daki kazançlar idi ve Avrupa ufku aşılmamalıydı. Oysa genç İmparator Wilhelm, 'Bismarck ve oğlu firması'nı 1890'da görevden aldıktan²⁴ sonra sömürgeler edinmeye ve donanma inşasına girişti. Almanya ve onun genç hükümdarı hızlı gelişmenin sarhoşu olmuşlardı. Alman kapitalizmi de büyümek ve yeni pazarlara açılmak için sömürgecilik politikasını destekliyordu.

Boer, Fas, Saray-Bosna, Agadir buhranlarında Almanya, İngiltere ile sürtüşmekten çekinmedi. Oysa yükselen Jingo Emperyalizminin Churchill, Lloyd George, Lord Curzon gibi temsilcilerinin, Viktoria döneminin köhne devlet adamlarının yerini almaya başlayabilmeleri, İngiltere'de Amiral Fisher gibi düşünen şahinlerin arttığını ve savaşın yaklaştığını gösteriyordu. Örneğin Bahriye Bakanı olan Churchill, Glasgow nutkunda düşüncelerini açıkça ortaya koyarak meydan okuyordu: "İngiliz Donanması bir ihtiyaçtır, bir düşünceye göre Alman Donanması onlar için bir lüks niteliğindedir. Bizim donanma gücümüz Britanya'nın mevcudiyeti için gereklidir."²⁵ Amiral Fisher²⁶ ise "Eğer donanma yeterince üstün değilse, ne kadar büyük olursa olsun hiç bir ordunun en küçük bir yararı yoktur. Zira donanmanın yenilmesi halinde istila değil açlık bizi barışa zorlayacaktır." diyerek, tehlikeye işaret etmekteydi.

Yukarda ifade edildiği gibi, savaşa giden kışkırtmaları yapan Almanya olmakla birlikte, savaşın başlamasında asıl sorumluluk beklemeyi tehlikeli bulan İngiltere'ye düşmektedir. Yoksa, 1914 Temmuzunda, bir Sırlı öğrencinin Avusturya Veliahdı Arşi-Dük Ferdinand'ı öldürmesi, bir cihan savaşına neden olmayabilir veya en azından savaş lokalize edilebilirdi. Saray-Bosna'nın ilhakı sorununda İngiltere, Almanya ile anlaşma yoluna giderek tarafları yatıştırmışsa da, bu kez fren görevini yapmaktan vazgeçerek ittifakların savaşa sürüklenmesini sağladı.

Savaş başlarken tarafların savaşın vasıtaları (kaynakları) bakımından durumları şöyleydi :

²³ İbid., s. 11.

²⁴ Otto von Bismarck, Cilt III, op., cit., ss. 113-368.

²⁵ W.S. Churchill, op. cit., s. 75.

²⁶ Ruddock F. Mackay, op. cit., s. 311.

(i) Nüfus özellikleri (milyon olarak):²⁷

- 1) Fransa 39,6, Rusya 169,3, İngiltere 46,5, Belçika 7,5 (+ İtalya 35,8)
(İngiliz, Fransız ve Belçika sömürgeleri 445,5)
- 2) Almanya 66,5, Avusturya-Macaristan 51,3 (+ Osmanlılar 22 + Bulgaristan 5)
(Alman sömürgeleri 12)

(ii) Nüfusun yanında sermaye, coğrafi özellikler ve doğal kaynaklar açısından, itilaf devletleri üstündü. Almanların tek dayanakları askeri ve sanayi teknolojileri ile örgütlenmeleri idi. Ancak, A.B.D.'nin savaşa girmesi ile itilaf devletleri bu konuda da bir denge sağlayacaktır.

Tarafların stratejilerine gelince:²⁸

Almanya Bismarck döneminden beri, Alman Birliğinin silahla sınanacağına inanmıştı ama, asıl korkulu rüya, iki cephe savaşını batıda Fransa ve doğuda Rusya arasında kalarak iki cephe de aynı anda dövüşmek zorunda bulunmaktı. Buna karşı Schlieffen Planı denilen bir stratejiyi izleyecekti; süratle seferberlik ilan edip altı haftada Fransa'yı yenerken doğuda savunmada kalacak, sonra bütün gücüyle doğuya dönüp Rusya'yı yenecekti. Bütün seferberlik planları, mecburi askerlik ve demiryolu politikası buna göre hazırlanmıştı. Aslında batı cephesinde savaş taktiği Liddell Hart'ın deyişiyle, 'döner kapı' kavramına dayanıyordu. Yani, Fransızlar başlangıçta hangi kanattan hücum ederlerse, Almanların öbür kanadı arkalarına sarkarak geriden vuracaktı. Bir başka deyişle, Almanlar İtilaf devletlerinin savaş kaynaklarında üstünlüklerine karşı, ordularının teknolojik ve örgütlenme üstünlüğüne dayanan hızlı bir savaşa gücüne bel bağlıyorlardı.

İngiltere'nin stratejisi üçlü ittifakın denizden ablukası idi. Ruslar ise iki ordu ile doğu Prusya'ya saldırmayı ve geri kalan kuvvetleriyle Avusturya'yı Karpatlarda sarmayı düşünüyorlardı. Fransızların planını Joffre şöyle açıklar; "Kayda dökülmüş bir harekât planı yoktu, bütün kuvvetlerimizle hücum etmekten başka bir düşünceyi kabul edemezdik."²⁹

Yalnız, dikkat edilirse, Almanlar iki cepheye üç düşmana ve zamana karşı ve denizden abluka edilmiş bir Avrupa'da dövüşecekler-

²⁷ Gn. Ali İhsan Sabis, Harb Hatıralarım, I. cilt, İstanbul, İnkilâp Kitabevi, 1943, s. 44.

²⁸ Montgomery of Alamein, op. cit., ss. 462-63.

²⁹ İbid., s. 463.

di. Bu üç veya dört boyutlu savaşta Almanlar açısından ilk aksayan, zaman faktörü, yani Schlieffen Planının takvimi oldu. Nedeni, ister Mareşal Montgomery'nin ifade ettiği gibi lojistik³⁰ olsun, ister doğu cephesinin takviyesi için Marne muharebelerinden önce Başkomutan Moltke'nin batıdan asker çekmesi olsun,³¹ özellikle Türkiye için hayıflanacak bir durumdur. Çünkü savaş böyle altı haftalık, hatta üç aylık (12 haftalık) bir takvimle sonuçlandırılabilseydi, Osmanlılar harbe girdikleri Kasım ayı başında çok geç kalmış olacaklar ve Almanya en azından harp ganimetini bölüşmekte böyle 'vefasız' bir müttefike ihtiyaç duymayacaktı.

Almanların Schlieffen Planı, batıda işlememesine karşılık, doğuda Hindenburg-Ludendorff ikilisi Tannenberg'de Rusları mağlup etmeyi başarmışlardı.³² Böylece itilaf devletlerinin çok güvendikleri 'silyindir' (Rusya) işlememiş ve savunmaya geçmişti. Batı cephesinde ise Marne muharebeleriyle, tüfeğin kürekle birlikte kullanıldığı, yani tel örgülerin ve makinalı tüfeklerin koruduğu bir siper harbi dönemi başlamıştı. Bu tip harbin ilk kullanıldığı Plevne'de olduğu gibi, tahkim edilmiş siperlere saldırmak intihar olmakta, zayıf korkunç ölçüye varmakta fakat başarı sağlanamamaktaydı. Özet bir deyişle, Avrupa'da savaş tıkanmıştı.

Bu sırada Almanya, Osmanlı İmparatorluğunu savaşa sokmak için baskısını artırmaya başladı. Savaş Avrupa'da tıkanacağına göre daha geniş bir ölçüğe taşınarak tali savaş alanlarında itilaf devletleri ve özellikle İngiltere zorlanabilirdi. Şöyle ki:

(i) Halifenin açacağı cihad ile İngiltere ve bir ölçüde Rusya zor duruma düşebilirdi. Hindistan, Mısır, Afganistan, Sudan ve Kuzey Afrika ve Kafkaslardaki müslümanlar ayaklanacak olursa durum değişebilirdi. Ayrıca, Süveyş'in ele geçirilmesi İngiliz deniz ablukasına karşı, İngiltere'nin karalardan kuşatılabilmesine olanak sağlardı.

(ii) Rusya'ya karşı ek bir cephe açılması, Avusturya'nın ve Almanya'nın yükünü azalttığı gibi, Boğazlar kesin olarak müttefiklerin safına geçmiş oluyordu. Ayrıca Balkanlarda İtilaf devletlerine doğru kayma önlenebilecekti.

Bütün bunlara karşı, General von Seeckt expost olarak, Avrupa gibi esas savaş alanından, tali ve nafile bir savaş alanına Alman

³⁰ Ibid., s. 463.

³¹ B.H. Liddell Hart, *Strategy*, Chicago, Signet, 1974, 186.

³² Montgomery of Alamein, op., cit., s. 464-68.

gayretlerinin kaydırılmasını eleştirmekte ve 'kadavra (Osmanlı Devleti) ile evlenilmez' demektedir.³³

Yalnız bu kadavra, Boğazların kapatılması ile Çarlığı çöktürerek Rusya'nın safdışı kalmasına yol açtığı gibi, etrafındaki 1,5 milyon süngüyü en azından dört yıl oyalamıştır.

Osmanlı Devleti bu savaşa girerken nasıl emeller taşıyordu? Özetle:

(i) İlk olarak Rusya'nın himaye devleti olma yolundaki tarihin akışını durdurmak.

(ii) İkincisi (Turan+Batı Trakya ve Ege Adaları+Mısır) ile ilgili toprak ilhakları.

Oysa Osmanlılar savaşa girerken iki temel hata yaptı: (a) Savaşa yanlış ittifak safında girdi, (b) Ölümcül hastalığının çaresi savaş değildi. Osmanlılar hastalıklarını teşhis etmekle birlikte, çarede yanılmışlardır.³⁴ Çünkü, İmparatorluğun sömürgeleşmekten kurtuluşu, askeri değil ekonomikti. Veya, kısaca sanayileşmekteydi. Ayrıca içine girilen petrol çağında sanayileşmek için gerekli sermaye, topraklarımızın altında yatıyordu. Ancak sanayileşme kilidini açacak bilim ve teknik anahtarından yoksun Osmanlı zihniyeti, savaşın çare olduğunu sanmıştır.

İngiltere'ye göre, geleneksel olarak "iyi Türk günde beş vakit namaz kılp, sonra İngiltere'ye dönüp akıl soran"dı.³⁵ Yalnız Almanya'ya danışılmaya başlanması cezalandırılmayı gerektirdiği gibi, ittifakını kurabilmesi için Rusya, Fransa ve hatta daha sonra İtalya ve Yunanistan'ı etrafında toplarken, Osmanlı İmparatorluğunu vaad etmişti. Nitekim ittifak devletleri bu nedenle Osmanlı Devletinin ittifak önerilerini kabul etmedikleri gibi, Churchill daha savaş başlar başlamaz Türkiye'nin İngiltere'de inşa edilmekte olan iki dreadnottuna (savaş kruvazörü) el koydurmuştu.³⁶ Bu, İngiltere ve menfaatleri açısından uzak görüşlü bir tutum olmakla birlikte, Türkiye açısından kışkırtıcı bir davranıştı.

Savaş çıktığında Almanların açık denizlerde üç filosu bulunuyordu.³⁷

³³ Gn. von Seeckt, op., cit., s. 74.

³⁴ Fuad Paşa, "Fuad Paşanın Siyasi Vasiyetnamesi", (Hz. E. Akarlı) Toplum ve Bilim, Kış/1978, s. 126-138.

³⁵ Alan Moorehead, Gallipoli, Essex, Arrow, 1959, s. 12.

³⁶ W.S. Churchill, op., cit., ss. 127-128.

³⁷ Edwin P. Hoyt, Disaster at Dardanelles, London, Arthur Barker, 1975.

- (i) Akdeniz'de Goeben ve Breslau
- (ii) Hint Okyanusunda Emden ve Könisberg
- (iii) Pasifikte Scharnhorst ve Gneisenau, Dresden, Leipzig, Nürnberg.

Daha İngiltere'nin savaşa katılmadığı (30 Temmuz 1914) de, Bahriye Nazırı W. Churchill, Goeben'in iki savaş kruvazörünce izlenmesini ve Fransız deniz ulaştırmasını engellememesini, Akdeniz filosu komutanı Amiral Sir B. Milne'e emretmişti. Amiral Milne ise 4 Ağustosta Indomitable ve Indefatigable'm Goeben ve Breslau'yu izlemekte olduğunu haber verdi.³⁸

1914'te savaşa girilirken tarafların deniz güçlerine bakarsak, İngiltere'nin beklemeyi tehlikeli bulduğu iddiasının gerekçesi anlaşılabilir :

İngiltere 20 savaş gemisi 7 savaş kruvazörü

Almanya 13 savaş gemisi 3 savaş kruvazörü

Goeben ve Breslau 1912'den beri Akdeniz'de dolaşıyorlardı. Goeben'in Akdeniz'in en hızlı dreadnotu olduğu biliniyordu. İngiltere'nin savaşa girdiği 4/5 Ağustos gecesinden, 10 Ağustos akşamına kadar, Goeben ve Breslau Adriyatik, Messina Boğazı ve Ege Denizinde 6 gün dolaştı ve bombardımanlar da yaptığı halde, İngiliz Akdeniz filosu komutan yardımcısı Amiral Troubridge, bu gemilerin sürat ve top menzillerinin üstünlüğü nedeniyle, emrindeki 16 gemilik filoyla saldırıda bulunmak cesaretini gösteremedi ve komutan Amiral Milne de onu zorlayamadı. Oysa bu arada, 2 Ağustos 1914'te Alman-Osmanlı gizli ittifakı imzalanmıştı. İtalya tarafsızlığını ilan edince, İtalyan donanması ile birleşemeyen ve köhne Avusturya donanmasının da işe yaramadığını bizzat yerinde gören Amiral Souchon, Berlin'den aldığı emir üzerine, Çanakkale Boğazına geldi ve Enver Paşa'nın direktifi ile Boğazdan geçti.³⁹

Bu gelişme üzerine Churchill, Amiral Milne'i görevden aldı ve yardımcısı Amiral Troubridge'i ise divan-ı harbe verdi.⁴⁰ Aslında bu her iki amiralin gösterdiği beceriksiz ve 'çekingenlik' bizim için üsuf edilmesi gereken bir konudur. Bu arada Türkiye çözüm olarak gemileri satın aldığını ilan etti.

³⁸ Redmond Mc Laughlin, The Escape of the Goeben, Seeley Service, 1974.

³⁹ Cemal Paşa, op., cit., s. 134.

⁴⁰ Mc Laughlin, op., cit.

Osmanlılar, Almanya ile ittifak antlaşması imzalamış olmalarına rağmen; 'silahlı tarafsızlık' görüşünde olduklarını iddia ederek itilaf devletlerini oyahıyorlardı. Aslında Yavuz ve Midilli'nin donanmaya iltihakı ile Karadeniz'de üstünlüğün bize geçtiği sanılmakta ve bu arada seferberlik ve Çanakkale Boğazı'nın tahkimi işleri yürütülmekteydi. Bu sırada Amiral Merten başkanlığında 15 subay ve 281 erlik bir Alman kafilesi trenle gelerek Çanakkale Boğazı'nın tahkimat işlerini düzenlemeyi ele aldı.⁴¹ Amiral Von Usedom ise İstihkâm ve Mayınlar Genel Müfettişliğine atandı. Amiral Souchon da kendi ifadesine göre 'deniz tutan' bahriyemizi Yavuz ve Midilli etrafında bir donanma oluşturacak biçimde hazırlamaktaydı.⁴² Bu arada muhtelif tarihlerde Boğaza 150 civarında mayın döküldü, ışıldaklar, torpedo kovanları ve toplar yerleştirildi, eski kaleler elden geçirildi.⁴³ Oysa Osmanlı Devleti bahriyesinin ıslahını İngiliz Amirali Limpus, jandarmada Fransız generali Baumann ve orduda da Alman generali Liman Von Sanders üçlüsü yürütmekteydi.⁴⁴

İngiltere halâ Alman yönetiminde bulunan ve Akdeniz ile Karadeniz'in dengesini alt-üst eden Yavuz ve Midilli'nin peşini bırakmazdı. Bir başka deyişle Osmanlı Devleti'nin kaderi gemilerin esiriydi. Nitekim İngilizlerin bu gemilerle ilgili talepleri kaygılarını aşıkâr kılar: (1) İngiltere, Alman mürettebat gemileri terk etmedikçe bu satışı kabul etmiyordu. (2) Rusya'nın tecavüzüne karşı garanti veriyordu. (3) Eğer önerileri kabul edilmezse, hiç bir Türk savaş gemisinin Akdeniz'e açılmasına izin verilmeyecek ve Çanakkale Boğazı çıkışı abluka altına alınacaktı.⁴⁵

Bu arada Boğaz dışındaki 1. kruvazör filosu komutanı Amiral Carden ile İstanbuldaki İngiliz elçisi Sir Louis Mallet gelişmelerden Londra'yı haberdar kılıyorlardı. Çanakkale Boğazındaki haberalmayı ve tahkimatı izleyen İngiliz konsolosu Palmer olup bir kelime kodu ile haberleştiği Amiral Carden'in, muhtemel bir deniz saldırısına karşı Çanakkale'deki 'ileri gözetleyicisi' idi.⁴⁶

Almanlar ittifak antlaşması gereğince, seferberlik için gerekli parayı verdikten sonra tazyiklerini artırdılar. Bunun üzerine Boğazların ve Donanmanın hazır olduğu haberi gelince, Enver Paşa —Ce-

⁴¹ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi (Deniz Harekâtı), Harp Tarihi Bşk., Ankara, 1976, s. 53.

⁴² Ali İhsan Sabis, Harp Hatıralarım, Cilt II, Ankara, İnkilap, 1951, s. 27.

⁴³ Edwin P. Hoyt, op. cit.

⁴⁴ Liman von Sanders, Türkiye'de 5 Yıl, İstanbul, Burçak, 1968, s. 28.

⁴⁵ Edwin P. Hoyt, op. cit.

⁴⁶ İbid.

mal Paşa'nın da bilgisi altında— gemilerin Karadeniz'e açılarak Rus Donanmasına saldırmasına emir verdi.⁴⁷ Amiral Souchon, Rus Donanmasını baskınla yok etmek yerine (muhtemelen Rus Donanması'nın daha üstün olmasından çekinerek), 11 gemiden oluşan bir filo ile Sivastopol, Novorosisk, Kefe, Kerç ve Odessa limanlarına hücum etti.⁴⁸ Bu etkin bir baskından ziyade bir harb ilanı idi (29 Ekim 1914). Nitekim 1 Kasım'da Rusya, hemen onun arkasından İngiltere harb ilan ettiler. Bahriye Nezaretinin arzusu üzerine Amiral Carden, 3 Kasım'da Boğaz girişindeki kaleleri bombardıman ettirdi. İngiliz Indomitable ve Indefatigable Seddülbahir ve Ertuğrul (Avrupa), Fransız Verite ve Suffren Kumkale ve Orhaniye (Asya) tabyalarını bombardıman ettiler. Gemiler kale toplarının menzilleri dışında kalmışlar ve aldıkları sonuçlar Amiral Carden'i tatmin etmişti. Bizim zayıyatımız ise 5 subay ile 80 er şehit, 31 yaralı idi.

Oysa Türk kamu oyuna savaşa girişimiz, donanmamızın Rusların hücumuna uğradığı şeklinde takdim edildi.⁴⁹ İmparatorluğun savaşa girdiğini resmen ilan eden, 11 Kasım 1914 tarihli Padişah Mehmet Reşat, Şeyhülislam Hayri ve Enver Paşa'nın 'Cihad' bildirimleri ilginç belgelerdir. Örneğin Enver Paşa'nın orduya bildirisi: "İleri, daima ileri ki zafer, şan, şehadet, cennet hep ileride; ölüm ve zillet geridedir. Mübarek ve mukaddes şehitlerimizin ruhuna Fatiha. Padişahım çok yaşa. Başkumandan vekili Enver" şeklinde sona erer.⁵⁰

Oysa mümkün olup olmadığı bir yana, ordularımızın nereye ilerleyeceği hususu açık değildi. Almanların iki cephele savaşı sürdürebilmeleri için yaşlı İmparatorluğu savaşa sokuyorduk ama üç tarafımız denizle çevrili olup; karadan Rusya ve İngiltere (Mısır) ile sınırlarımız mevcuttu. Dolayısıyla Churchill, hiç bir devlet Osmanlılar kadar, 'bilerek ve kasten' savaşa katılmamıştır demektedir.⁵¹

ÇANAKKALE SAVAŞININ PLANLANMASI :

İngiltere savaşa girdiğinde kara ordusu yok denecek kadar azdı ve savaşa soktuğu askerlerin tümü 100.000 kadar olup General Sir French'in komuta ettiği Britanya Seferi Kuvvetleri adı altında Batı Cephesi'nin sol kanadında yer alıyordu. İngiltere'nin savaş başlar-

⁴⁷ Birinci Dünya Harbinde (Deniz Harekâtı), op. cit., s. 68.

⁴⁸ Ali İhsan Sabis, op. cit., ss. 52-55.

⁴⁹ Kazım Karabekir, Cihan Harbine Neden Girdik, İstanbul, 1937, s. 419.

⁵⁰ İbid., ss. 525-526.

⁵¹ W.S. Churchill, op. cit., 310.

ken stratejik hedefleri denizlere hükmederek ittifak devletlerini abluka altına alarak çökertmekti. İngiliz donanması önce Amiral von Spee'ye Pasifikte mağlup olmasına rağmen, açık denizlerdeki Alman donanmasını temizleyerek ortadan kaldırdı. Bu durumda donanma, ya atıl bir biçimde ve Elbeye çekilmiş Alman Donanması'nı gözlemek için elde tutulacak veya aktif bir rol verilecekti.

Dolayısıyla 1915 başında İngiltere'de savaşın yönetimi konusunda iki farklı 'okul' teşekkül etmişti: Doğucular ve Batıcılar. Batıcılar Başbakan Asquit ve Gn. Kur. Bşk.'nı Sir William Robertson idi ve savaşın Batı cephesinde kazanılacağına inanıyorlardı: Bunun için "Fransızların dediklerini yapmamız, dolayısıyla kuvvetlerimizi buraya yığmamız gerekir" diyorlardı. Savaşı kazanmak için formülleri gayet basitti: "Alman öldürmek."⁵²

Doğucular ise Lloyd George ve Winston Churchill idi. Bunlara göre 'güney-doğu Avrupa'ya yönelinmeliydi yani Almanya'nın kendisi yenilemiyorsa müttefikleri Avusturya ve Osmanlılar safdışı bırakılmalıydı. Böylece Almanya'ya arka kapıdan saldırılmalıydı. Batıcıların stratejileri icabı büyük bir kara ordusunun kurulmasına ihtiyaç varken, Doğucuların stratejisinde buna gerek yoktu. Dolayısıyla çözüm çok ekonomikti ve İngiliz tabiatına uygundu. Doğucuların bir diğer dayanağı geleneksel 'İngiliz savaş diplomasisi' idi: İngiltere Avrupa'da ne zaman savaşa girse, müttefiklerine yardımı endirekt olur yani düşmanlarının deniz-aşırı sömürgelerini ele geçirerek barışa ikna ederdi.⁵³

Bu sırada 1915 başında Rus Başkomutanı Grand Dük Nikolas Tannenbergenin yenilgisi ve Kafkas cephesinin açılması ve Boğazların kapatılması üzerine İngilizler'den Orta-Doğu'da yeni bir cephe açarak yükünün azaltılmasını talep etti. Zaten bu bölgede müttefikler yanında Türkiye'ye karşı savaşa girmeyi arzulayan Yunanistan'da mevcuttu.⁵⁴ Bu durumda geriye açılacak cephenin yerini tayin etmek kâhıyordu: (1) Mısır'dan saldırmak, (2) veya İskenderun Körfezine çıkmak, (3) Mezopotamya yani Irak, (4) Çanakkalenin zorlanması.

Doğuculardan Lawrence ve Lord Kitchener İskenderun Körfezini, Churchill ise Çanakkaleyi öneriyordu.⁵⁵ Churchill, Lawrence diğerleri için sorun sadece yeni bir cephe açarak Rusya'nın yükünün azaltılması değil aynı zamanda savaş sonrası uzun-dönemdeki ekonomik

⁵² Montgomery of Alamein, op. cit., s. 469.

⁵³ Liddell-Hart, op. cit., s. 177.

⁵⁴ Robert Rhodes James, Gallipoli, London, Batsford, 1965, ss. 11-17.

⁵⁵ Richard Aldington, op. cit., s. 163-168.

ve askeri çıkarları en iyi biçimde gerçekleştirecek seçimi yapabilmektir. Doğucular arasındaki tartışma bir başka deyişle hangi cepheden saldırılırsa askeri başarı emin ve uzun vadeli menfaatlerin büyük olacağı noktasında toplanıyordu. Dolayısıyla sorun yalnızca müşterek düşmanın yenilmesi değil, aynı zamanda itilaf devletleri arasındaki paylaşmaya ilişkin rekabetten dünya hegemonyasını devam ettirecek biçimde galip çıkmaktı, yani savaşın gerçek sahibi olabilmektir. Ancak bugünden baktığımızda 1908 den beri Arap Yarımadasını yani bölgeyi bilen Lawrence'ın seçiminin en isabetli seçim olduğunu söyleyebiliriz. Ancak iktidar Churchill'in elindeydi ve Napolyonca bir soruyu sormaya başlamıştı: "İstanbul kimin olacak?"

Aslında Churchill'i bu pek uğur getirmeyen soruyu sormaya veya Çanakkaleyi tercihe iten üç neden vardı:⁵⁶

(1) Birincisi Almanya'ya 'arka kapıdan' saldırma görüşü: Aslında bu Avrupa'da tıkanan savaşa bir çözüm getiren çare olmanın ötesinde donanmanın insiyatifindeki bir başarı olacaktı ve başarıdan bahriye bakanı olarak şahsen yararlanacaktı.

(2) Churchill İmparatorluğa İstanbul ve Boğazları hediye ederek ilerisini garanti altına almak istiyordu. Zira Churchill Bahriye Nazırlığı ile yetinecek bir kişi değildi.

(3) Ayrıca bu büyük ihtiraslarının, bu büyük devlete dünya hegemonyasını devam ettirmek için yapılması gereken büyük işleri yani dünya stratejisini çizebilme yeteneğini sağladığına da inanıyordu. Bir başka deyişle savaşın müttefikler içerisindeki gerçek galibi İstanbul ve Boğazlara egemen olacak devletti.

Dolayısıyla Almanya'nın yenilmesinin ötesinde Boğazlar ve İstanbul ile petrol bölgesi, Hindistan'ın komşusu Irak ele geçirilmeliydi. Böylesine görkemli bir projeye kendi şahsi ihtirasları eklenince; Churchill Çanakkale cephesinin entellektüel mimarlığı ile işe başladı. Zaten İmparatorluğun en büyük gücü olan Bahriyenin, Nazırının görüşleri yanında başkalarının düşüncelerinin pek ağırlığı yoktu. Öyleki Harbiye Nazırı Lord Kitchener bile, Churchill ile iyi geçinmek zorundaydı. Churchill ilk iş olarak 3 Ocak 1915'te Amiral Carden'e bir telgraf çekerek şunları sordu:⁵⁷

"(1) Çanakkale Boğazı'nın yalnız gemilerle zorlanmasını uygulanabilir harekât olarak düşünebilir misiniz? (2) Eski savaş gemile-

⁵⁶ W.S. Churchill, op. cit., s. 359-373.

⁵⁷ İbid, s. 365.

rini mayın ağlarını takmış olarak kullanılmaları ve ticari tekneler veya gemilerin mayın taramalarından ya da infilak ettirilmelerinden sonra faaliyette bulunmaları planlanmaktadır. (3) Sonuçların önemi büyük kayıpları mazur gösterebilir. Görüşlerinizi bana bildirin.”

Üç gün sonra yani 6 Ocak 1915'te Amiral Carden'den şu cevap alındı:⁵⁸ Çanakkale Boğazı kolayca eldeki kuvvetlerle ele geçirilemezdi. Ancak genişletilmiş bir harekât ile zorlanabilirdi. Bununla ilgili bir plan da sunuyordu. Önce Boğaz girişindeki istihkâmlar ortadan kaldırılacak, sonra Kepez'deki savunma düzeni saf dışı bırakılacak ve son olarak da Narrows (Sığılık) daki kaleler ile kıyılardaki torpido tüpleri gibi tesisler imha edilecekti. Bu planın uygulanması için tahmini deniz gücü gereksinimi şöyleydi: 12 savaş gemisi, 3 savaş kruvazörü, 16 destroyer, 1 destroyer filotilas lideri, 1 depo gemisi, 6 deniz altı, 4 deniz uçağı, 12 mayın tarama gemisi ile diğer ikmal gemileri.

Bu telgraf, Churchill'in arzuladığı cevap olmuştur. Yalnız bu arada Churchill kendi kendisine farkında olmadan bir engel yaratmıştır. Amiral Von Spee'nin Pasifikteki başarısı ile Goeben ve Breslau'nun kaçırılması yüzünden oluşan kamuoyunun baskısı ile Alman asıllı ve Bulgaristan tahtıyla akrabalığı olan Deniz Kuvvetleri Komutanı Prens Louis Battenberg istifa ettirilerek yerine emekliye ayrılmış olan Lord Fisher 30 Ekim 1914 te atanmıştı.⁵⁹ Lord Fisher Boğazların durumunu ilk elden bilen bir Amiral olarak deniz harekâtına karşı çıkıyordu. Çünkü halâ cari olan bahri doktrine göre gemilerin kalelere üstünlük sağlaması mümkün değildi. Örneğin Nelson "gemilerle kalelere saldıranlar delilerdir" demiştir.⁶⁰ Oysa Kaiser'in 'açık deniz filosu' Elbe ağzında fırsat bekliyordu. Dolayısıyla kalelere karşı kaybedilecek her gemi Britanya'nın dalgalara hükmetme gücünü azaltırdı. Savaşın geleceği ne Batı ne de Doğu cephelerinde yatıyordu; daha doğrusu karalarda değildi. Daha savaş doğuşülmeden kazanılmıştı ve bunu sağlayan da İngiltere'nin Trafalgar'dan beri sürdürdüğü deniz üstünlüğü idi. Donanma savaşıacaksa bu savaş alanı Kuzey Denizi olmalı ve Rusların yardımına koşulacaksa Baltık zorlanmalıydı. Churchill ile tartışmalarında ve Harp Konseyi toplantılarındaki itirazlarında bir yere varamadığını gören Lord Fisher 25 Ocak 1915 te bir mektupla görüşlerini sundu: Ordunun yardımı olmaksızın Boğazlar zorlanamazdı.⁶¹

⁵⁸ İbid, s. 366.

⁵⁹ R.F. Mackay, op. cit., s. 457-464.

⁶⁰ Birinci Dünya Harbinde (Deniz Harekâtı), op. cit., s. 152.

⁶¹ R.F. Mackay, op. cit., ss. 482-484.

28 Ocak 1915 tarihli Harp Konseyi toplantısında Churchill görüşlerini belirttiikten sonra Lord Fisher konuyu başbakanından sordu. Asquit harekâtın karara bağlandığını söyleyince; bir oldu-bitti karşısında kalan Fisher istifa etmek için yerinden ayrıldı. Ancak kapıdan çıkmak üzere iken kendisine yetişen Lord Kitchener ayak üstü şöyle konuştu:⁶² "Bir profesyonel askerinin savaş sırasındaki görevi üstleri ile ihtilafa düşerek istifa etmek değil, denizlerdeki ve siperlerdeki silah arkadaşlarının gayretlerine yardımcı olmaktır. En azından silah arkadaşları ve ulus ondan bunu beklemekteydi... vs." Generalin bu sözleri üzerine kurt-denizci sıradan bir bahriyeli gibi görev kaygısı ile dönüp yerine oturdu ve artık ikna olmaya razı idi.

Churchill'in taktik düzeydeki lehde görüşleri şu noktalar etrafında toplamıyordu:⁶³ (1) Öncelikle Britanya'nın bahri üstünlüğü tehlikeye atılmayacaktı ve Kuzey Denizindeki üstünlük sayıca korunurken; harekâta yalnızca eski gemiler gönderilecekti. (2) Türkiye'nin elinde hiç bir denizaltı yoktu ve bölgedeki bahriye uzmanlarının harekât için görüşleri olumlu idi. (3) Ayrıca topçuluktaki teknik ilerleme ile kaleler yerle bir edilebilirdi. Nitekim Alman obüsleri Liege, Namur, Antrep kalerinin taşlarını tek tek sökebilmişlerdi. Yine atışlar sırasında gemiler kale topraklarının ateş menzillerinin dışında kalacaklarından risk alınmıyacaktı.

Böylece üstü kapalı bir biçimde Churchill muhaliflerin ve özellikle Lord Fisher'in itirazlarının dar görüşlü ve muhafazakâr olduğunu ima ediyordu. Bir başka deyişle gemi-sever yaşlı deniz kurduunun ufku denizlerin ötesine geçemiyordu. Oysa yüzyıllardır beklenen saat gelip çatmıştı: Rusya'nın daveti ile İstanbul'a girilecekti ve bu fırsat kaçırılmamalıydı. Neticede planı benimsediğini açıklayan Başbakan Asquit konuyu karara bağladı: Jingo emperyalizmi galip gelmişti.

Yalnız burada hayret edilecek husus, Churchill'in bir sivil-politikacı olarak Bahriye Lordlarının itirazlarına rağmen bu harekât kararını hükümete nasıl aldırabildiğidir. Belki bundan da önemlisi, kişisel olarak; bahriyelilerin mesleki muhalefetine karşı nasıl böyle bir kararı alabilip, başkalarını da sorumluluğa ortak etmeye cesaret edebilmesidir.

Ancak İngiliz hükümetinin böylesine uygulanabilirliği tartışmalı ve hatta mümkün olmayan bir projeyi kararlaştırabilmesinin iki temel nedeni vardır:

⁶² A. Moorehead, op. cit., s. 43.

⁶³ Edwin P. Hoyt, op. cit.

(1) Birincisi, projenin maliyetlerini ve risklerini bir yana bıraksak İmparatorluğa sağlayacağı yararın çok büyük olması; tüm politikacıların ve hükümetin gözlerini kamaştırmış ya da köreltmmişti. Britanya İmparatorluğu henüz, girişilen top-yekûn savaşın gereğini anlayamamış ve halâ stratejik kararlarda nihai yetkiyi geleneksel biçimde politikacılara bırakmaya devam etmiştir. Oysa demokrasi ancak liyakatle bağdaşabilirse başarılı olabilir.

(2) İkincisi genç Churchill'in kişiliğidir. Aslında genç Churchill gözü pek, başarıdan başka ahlaki değeri bulunmayan bir kişi idi. Gerçi aynı yaş kuşağından olan Bahriye nazırımız Cemal Paşa veya Enver Paşa gibi komitacılık ve baskınla iktidara gelmemiştir fakat mesleki menşe-i itibariyle eski bir asker olup; yükselmek için kullandığı yöntemler İngiltere ölçüsünde bile pek alışılmış şeyler değildir. Örneğin adının 'madalya avcısı'na çıkması; savaş neredeyse kendisini oraya tayin ettirmesi ile olmuştur. Ancak bu tayinleri sağlamayı annesinin, Kral Edward'a kadar uzanan aşıkları sayesinde ve annesini araya koyarak başarmıştı. Nihayet Boer Savaşı (1899-1903) sırasında esir kampından kaçıp başına ödül konulunca; kolayca bir milli kahraman oldu. Gerçi bireysel düzeyde şans başarıya götüren önemli bir unsur olabilir ama ulusal düzeyde bilgi ve deneyim daha önemlidir. Bu yüzden genç Churchill yaşlı deniz-kurdu Fisher'in en azından ordu desteği sağlanmadan harekete geçilmemesi önerisine katılsaydı; her ikisi, hatta Britanya —ve belki bizim— için de daha hayırlı olurdu.

Aslında Churchill de mesleki bilginin muhalefetine rağmen giriştiği bu projenin kişisel ve toplumsal risklerini takdir ediyordu. Bunun için de kendisine kalsa, aynı anda hem Çanakkale zorlanmalı hem de İskenderun Körfezine çıkılmalıydı.⁶⁴ Hangi tarafta başarı kazanılırsa orada ilerlenir ve diğer taraf bir aldatma harekâtı olduğu gerekçesi ile boşaltılırdı. Buna da Harbiye Nazırı Lord Kitchener karşı çıkıyordu. Zira elde fazla kuvvet yoktu ve yalnızca Bahriye tümeni ile yetinilmeliydi. Çünkü Kitchener'in bu projeye evet demesinin nedeni Grand Dük Nikolas'ın talebinin orduya bir ek yük getirmeden karşılanabileceği hususuydu. Buna rağmen Churchill harekâttan vazgeçmedi ve kara kuvvetlerine ihtiyaç duyulduğunda bunu mahallinde Yunanlılardan sağlayabileceğini düşünüyordu.

Durum İngiltere'de böyle gelişirken müttefikleri olan Rusya ve Fransa'nın bu konudaki tutumları araştırılması gereken bir başka husustur.

⁶⁴ İbid.

Ruslar veya daha doğrusu Grand Dük Nikolas harekâta izin vermekle birlikte Mayıs 1915'e ertelenmesini istiyorlardı. Çünkü Yavuz'a karşı koyabilecek savaş gemisi Imperatritza Marie ve denizaltılar ile bu tarihte Karadeniz filosunu takviye edebileceklerdi.⁶⁵ Bu harekât Kafkaslardaki Türk cephesini yıkmazdı ama Türkiye ve Almanya için büyük zorluklar yaratır ve tarafsız ülkeleri etkilerdi. Yalnız Gelibolu Yarımadası'nın işgali için ise iki kolorduya ihtiyaç vardı. Ancak kendilerinin böyle bir girişim için ayıracakları askerleri yoktu. Ashnda bu cevap bir izin veya davet belgesi olduğu kadar ikaz belgesiydi de. Bununla birlikte, Rusya'nın tam anlamında bir serbesti verdiği kuşkuludur. Neticede Rusya, Türk-Alman donanmasının Marmara'da ortadan kaldırılmasına kadar riskli bir harekete girişmiyor veya harekâtın geciktirilmesini istiyordu. Çünkü Rusya, Boğazlar ve İstanbul konusundaki planından Yavuz ve Midilli'nin gelişi üzerine vazgeçmişti. Yoksa, Rusya'nın kendisine yardım için bile olsa, Boğazlar ve İstanbul'da bir başka devletin egemenliğini kesin olarak kabul ettiğini sanmak yanlış olur. Nitekim Churchill ileride İngiliz donanmasına yardım için Yunan kara kuvvetlerini çağırduğında Rusya engel olacaktır.

Fransızlar ise Türkiye'ye ve daha doğrusu kendilerinin baş edemeyecekleri Yavuz ve Midilliye karşı yapılacak bir harekâtı desteklemeye mecburdular. Ayrıca bir amiral komutasında bir filo ile denizaltılar vermeyi taahhüt ettiklerini bildirdiler.

Yunanlılar ise, tarafsızlıklarını ilan etmelerine rağmen, Lemnos (Limni) ve İmbros (İmroz) adalarını deniz üssü olarak; İngiliz ve Fransız donanmalarına tahsis etmişlerdi.⁶⁶ Tarafsızlıklarının bozulduğu fiilen söylenebilse bile hukuken tartışmalı idi. Zira bu adalar Balkan Harbi sırasında Yunanistan tarafından ele geçirilmiş olmakla birlikte, Türkiye bu işgali tanımıyordu. Ayrıca mahalli ikmalin büyük kısmı Yunanistan'dan yapılıyordu. Gerek haberalma, gerekse kılavuzluk hizmetlerini yerli Rum ve Ermeniler yürütüyorlar, bundan da öteye İtilaf Donanması Marmara'ya girip topları ile İstanbul'u teslim alamazsa harekâtın içeriden bir ayaklanma ile destekleneceğine inanılıyordu. Bütün bunlara rağmen, resmen Yunanistan'ın desteği istenmemiştir.

Bu gelişmeler olurken, Türkiye'de durum nasıldı? Öncelikle bir deniz harekâtına karşı koyacak bir donanmamız yoktu. Yavuz ve

⁶⁵ İbid.

⁶⁶ Y. Hikmet Bayur, Türk İnkilâbı Tarihi, Cilt III, 1914-1918, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1955, s. 42.

Midilli ile Karadeniz de bile üstünlük sağlandığı kuşkulu idi. Ayrıca bu gemiler peşlerine İtilaf Donanmasını takip gelerek deniz ablukasını başlatmışlardı. Aslında İngilizler aleyhine savaşa girilecekse, yapılması gereken şey, su üstü gemilerine sahip olmak yerine bir denizaltı filosu kurmaktı. Oysa Almanlar bile savaşın başında denizaltıların kabiliyetini takdir edememişlerdi. Örneğin savaş başladığında denizaltılarda üstünlük 36'ya karşı 28 ile İngilizlerde idi.⁶⁷ Almanlar ancak su-üstü egemenliğinden umut kesince, 1915'ten sonra denizaltı savaşına yöneldiler. Nitekim Alman su-üstü donanması neticesiz Jutland Savaşı dışında, silah atmadan limanlarda bekletildi ve savaşın sonunda teslim oldu.

Fakat bizim açımızdan durum farklı idi : Eğer elimizde bir denizaltı filosu bulunsa ve Boğaz savunma düzeni iyi silahlandırılmış olsa idi; belki de Çanakkale hiç dövüşülmeyecekti. Zaten kalelere karşı gemilerini riske etmek istemeyen İngiliz Bahriye Lordlarının tutumu denizaltıların mevcudiyeti halinde çok farklı ve kesin olurdu. Bütün bu gelişmeler silah teknolojisinin izlenmesinin ve doğru silah sistemlerinin seçilmesinin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim denizaltıların kabiliyetlerini savaş sırasında ve mayınları, ağları aşarak Marmara'ya sızmaları ile pek pahalı bir biçimde öğrendik.

Bu sırada Türkiyenin giriştiği iki askeri harekât oldu : Birincisi Enver Paşa'nın Sarıkamış (Allahu Ekber Dağları) harekâtı olup Ocak 1915'te cereyan etmiş ve 60.000 zayıatla başarısız sonuçlanmıştı. İkincisi ise Cemal Paşa'nın Kanal saldırısı idi ve 2.500 civarında zayıat vererek geri çekilmişti.

İngilizlere göre Ruslar Kafkas cephesinde Türkleri yendiklerini ve üzerlerindeki baskının kalktığını haber vermemişlerdir.⁶⁸ İngilizler bu nedenle hazırlıklarını sürdürdüklerini ifade etmekteyselerde; böylesine büyük bir bozgunun İngiliz haberalmasının bilgisi dışında kalacağını sanmak yanlış olur : Daha doğrusu İngilizler bilmezlikten gelmişlerdir. Bu sırada elde ettikleri bazı mevzii başarılar da İngilizleri yüreklendirmiş ve harekâtın sömürge fetihlerinden daha zor olmayacağına inandırmıştı. Bunlardan birisi, Doris zırhlısının Aralık 1914'te İskenderun Körfezine girerek lokomotif stoğunun ve askeri malzemenin teslimini istemesi; aksi halde kasabayı topa tutacağını bildirmesi üzerine arzularının yerine getirilmesidir.⁶⁹ Kendi

⁶⁷ Montgomery of Alamein, op. cit., s. 481.

⁶⁸ Y. Hikmet Bayur, op. cit., ss. 32-37.

⁶⁹ Robert Rhodes James, op. cit., s. 16.

deyimleri ile bu 'opera komik olaydan' başka bir gelişme 13 Aralık 1914'te Norman Holbrok komutasındaki B-11 denizaltısının boğaz ağ-larını ve mayınları geçerek Narrows (İç-Boğaz) da yatmakta olan Mesudiye savaş gemisini batırmasıdır.⁷⁰

Konulan deniz ablukası ve Hicaz demiryolunun tahribi, doğal olarak İmparatorluğun nüfuzunun azalmasına ve parçalanmasına yol açacaktı. Oysa Almanya sık demiryolları ile deniz ablukasına rağmen istediği her yere ulaşabilmekteydi. Fakat Osmanlı İmparatorluğunda ulaşım sorununun ortaya çıkması ayrılıkçı görüşleri davet ederdi. Nitekim 1915'ten itibaren Lawrence'in kıskırtması ile başla-yan Hicaz isyanı ile bu milletler sorunu kendisini ortaya koyacaktır.⁷¹

Aslında deniz ablukası, Sarıkamış ve Kanal saldırılarından sonra yapılması gereken şey, bu savaşın bizi ve bizim olanaklarımızı aş-tığını kabul ederek; başarılı bir barışı aramak olmalıydı. Nitekim Marne muharebesinden sonra, Avrupa'da savaş tıkanmış ve zayıf belli başlı muharebelerde yarım milyona dayanmıştı. Dolayısıyla ne nüfusumuz ne de servet teknolojimiz böylesine bir savaşı sürdürmemize elverişli idi. Gerçi barışa giden yol içeride savaş taraftarı olan kadronun, özellikle Enver Paşa'nın azlinden geçiyordu ama bu kararı verebilecek bir makam bulunmakla birlikte uygulayabilecek bir güç yoktu. Oysa bir ordunun neferinden başkomutanına kadar amirsiz kalması ve kendini hiyerarşik denetimden masun hissetme-si gibi disiplinini ve savaş kabiliyetini ortadan kaldıran ve çürütme-sine yol açan bir etken olamaz. Siyaset adamlarının savaş sırasında-ki rolü bu fonksiyonu yerine getirmektir. Benzeri durum kralların yö-nettikleri orduların I. Dünya Savaşında (Rus ve Belçika orduları gi-bi) başarılı olamamaları ile ortaya çıkmıştır. Siyaset adamları mo-dern ordulara komuta etmek için eğitilmemişlerdi ve orduların yö-ne-timini profesyonel askerlere bırakmalıydılar.⁷² Ancak kendilerinden beklenen, bir amir ve hakem olarak başarılı generalleri komutan kılmaktı. Oysa Enver Paşa baskınla ele geçirdiği siyasal iktidarı ken-disini Paşa ve Harbiye nazırı tayin edecek biçimde kullanmıştı. Baş-ka komutanların ve özellikle muhaliflerinin savaş alanlarında ba-şarı kazanarak tek ve örgütlü güç bulunan ordunun doğal lideri du-rumuna gelmelerinden çekiniyordu. Gerçi bu konuda bir kolaylık mevcuttu veya yaratılmıştı bu da ordunun kilit noktalarındaki ko-

⁷⁰ İbid., s. 13.

⁷¹ Lawrence of Arabia, op. cit.

⁷² Montgomery of Alamein, op. cit., s. 24.

muta heyetine Almanların atanmasıydı.⁷³ Bir başka deyişle 'Cihad' Alman komutanlarca yönetiliyordu.

Oysa savaşın ülkelerde yeteneksizlikleri ortaya çıkan tüm başkomutanlar değiştirilmiştir. İşte Fransa, Joffre ile başlamış, Neville ile devam etmiş ve Petain ile bitirmiştir. Almanya'da ise Moltke, Falkenhayn ve Ludendorff birbirlerini izlemiştir.⁷⁴ İngiltere'de ve Rusya'da da durum aynı idi. Bu anlamda çözüm askeri değil siyasi idi ve Enver Paşa'nın azli biçiminde özetlenebilirdi. Yani Boğaz tahkimatının güçlendirilmesi bir şey ifade etmiyordu.

Aslında Çanakkale Savaşı'nın yaklaştığı düşman donanmasının toplanmaya başladığı günlerde savaşa devam etme kararlılığını ve cesaretini gösterebilmiş olmamızın bir nedeni de, hasımlarımızın ve özellikle Britanya İmparatorluğu'nun ve onun dominyonları (Kanada, Avustralya, G. Afrika) ve kolonileriyle, A.B.D.'nin; nasıl bir dünya sistemi oluşturduğunu, bu ekonomik potansiyelin ortaya çıkarabileceği askeri gücü bilemeyişimizdir. Daha doğrusu cesaretimiz bilgisizliğimizden idi. Bizim onları ihmal etmiş olmamıza rağmen İngilizler bizi ihmal etmemişlerdi; örneğin W. Churchill Enver Paşa ile Londra'da tanışmış, İstanbul'a gelerek Talat ve Cemal Paşalar ile görüşmüştü.⁷⁵ Bu arada hiç kuşkusuz Boğazların durumunu da incelemiştir. Oysa bizim önderlerimiz ve yetişkinlikleri bir Dünya Savaşı'nın durum değerlendirmesini yapabilecek düzeyde değildi. Bu nedenle liderlerimizin Almancı ve İngilizci olarak saflaşmaları hissi veya sezgisel hususlara dayanıyordu.

Babasını, kardeşini ve amcasını kendi eliyle paşa yapmak gibi Napolyonca özentileri olan Enver Paşa etrafını alan falcılarca kaşlarındaki beyazlık dolayısıyla cihangir olduğuna inandırılmıştı.⁷⁶ Bu durumd yapılması gereken şey Enver Paşayı —Sarıkamış ve Kanal Harekâtlarından sonra— izole etmek ve sarayı yani yetkili makamı azile ikna etmektir. Enver Paşa'ya karşı direnenler olmuşsa da bunlar başlangıçta istifa eden politikacılar yani sivillerdir:⁷⁷ Said Halim Paşa (sadrazam), Cavit Bey, Çürüksulu Mahmut Paşa,... gibi. Oysa ordudan yani mesleki açıdan durumu en iyi değerlendirebilecek askerlerden Lord Fisher kadar olsun sorumlulukla davranıp direnen olmadı. Bu gün çoğunu milli kahraman olarak yad ettiğimiz o günün yetkili kişileri saray etrafında toplanarak meşru yollardan bu

⁷³ Kâzım Karabekir, op. cit., ss. 179-184.

⁷⁴ Montgomery of Alamein, op. cit., ss. 461-495.

⁷⁵ W.S. Churchill, op. cit., s. 313.

⁷⁶ Kâzım Karabekir, op. cit., s. 272-273.

⁷⁷ Talât Paşa'nın Hatıraları, İstanbul, Güven Yayınevi, 1946, ss. 140-143.

maceraya son vermeyi denemediler. İçlerinden geride hatırat bırakanlar temize çıkmak için uyarılar yaptıklarını yazmakta iseler de ülkenin ve şahıslarının mukadderatını Enver Paşa'ya bağlamaktan çekinmediler. Bu konuda tek istisna Mustafa Kemal olup Sofya'dan, Mondros'a kadar çeşitli girişimlerde bulundu.⁷⁸

Eğer Sarıkamış bozgununda Hafız Hakkı Paşa ile birlikte Enver Paşa da ölmüş olsaydı; Sevr'e giden yol belki değişebilirdi. Aslında Enver Paşa İmparatorluğu savaşa sokmakla siyasal olarak tükenmişti ama tasfiyesi dış güçlere bırakıldığından, dört yıl gecikecektir. Gerçi bu arada Yakup Cemil olayı,⁷⁹ Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa (muhtemelen Talat Paşa ile birlikte) nin girişimi veya Hicaz'da Arapların katil fikri olmuştur. Yalnız şansın da yardımı ile Enver Paşa bunlardan sıyrılabilmıştır. Zaten bu tür olayların sağlıklı siyasal gelişmeleri başlatabilmesi beklenemezdi; çünkü meşru otoriteden kaynaklanmıyordu ve yeni maceraları davet edebilirdi. Kendisi de hiç bir zaman istifayı düşünmemiştir; çünkü İttihatçıların komitacı geleneği içinde istifa müessesesi yoktu. İktidardan ancak ölüm ayırırdı.

İşte Çanakkale Savaşı başlarken; servet, beşeri kaynaklar ve kalitesi, teknoloji ile askeri örgütlenme gibi savaşın kaynaklarını oluşturan faktörlerden hiç birisi lehimize değildi. Yalnız kalelerin, gemilere üstünlüğü veya coğrafi konum avantajlarımız mevcuttu. Nitekim bir gözlemci olarak Amiral Von Usedom raporunda şöyle demektedir:⁸⁰ Eğer Boğazların savunma düzeni 1914 başındaki haliyle kalırsa, Yunan donanması bile geçebilirdi. Bu takviye edilmiş durumda bile, İngilizler dört-beş gemi feda etmeyi göze alırlarsa, kaleleri susturup geçmeyi başarabilirler. İşte bu nedenle Almanya'dan yeni büyük toplar ve kıyılarına monte edilecek torpido tüpleri istenmişti. Durum hem bizim hem de bilgi düzeyi açısından teknik olarak daha iyi değerlendirme yapabilen Almanlar açısından belirsizdi. Yalnız İtilaf Donanmasının komutanı ve kurmay başkanı yeterli ölçüde kuvvet tahsis edilirse Boğaz'ın zorlanabileceğine inanıyorlardı ve yeterli kuvvet verildi de.

IV. ÇANAKKALE BOĞAZI'NIN DENİZDEN ZORLANMASI:

Çanakkale Savaşı iki aşamadan oluşur. Birinci aşama Çanakkale'nin denizden zorlanması yani Şubat/Mart 1915 dönemidir. İkinci

⁷⁸ Asım Gündüz, Hatıralarım, İstanbul, Kervan, 1973, ss. 29-30.

⁷⁹ Sina Akşin, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, İstanbul, Gerçek, 1980, ss. 289-297.

⁸⁰ Edwin P. Hoyt, op. cit.

aşama ise Mart/Aralık 1915 dönemi olup Gelibolu Yarımadasındaki kara savaşlarını kapsar.

Bilindiği üzere "kim denizlere hükmederse, savaşı dilediği gibi büyük veya küçük ölçekte yapabilir."⁸¹ Denizlere hükmetmenin sağladığı kabiliyetle Çanakkale Boğazı'nın zorlanması seçilince Şubat ayı başında Amiral Carden emrine verilen İtilaf Donanması şu gemilerden oluşmaktaydı:

İngilizler : Savaş gemileri; Swiftsure, Triumph, Majestic, Prince George, Ocean, Albion, Vengeance. Ark Royal uçak gemisi, Doris, Amethyst, Saphir, Dublin, Blenheim kruvazörleri ile Swanley destroyer depo gemisi. Beagle sınıfından 8, River sınıfından 8 destroyer ile 21 mayın tarama ve 6 denizaltı.

Fransızlar : Charlemagne, Bouvet, Suffren, Gaulois ve diğerleri.

Yalnız daha sonra bu donanma daha da takviye edilmiş ve Nisan başında armadanın toplam gücü 84 gemiye çıkmıştır. Bunlar arasında Queen Elizabeth ayrı bir yer tutar. Petrol ile işleyen ilk savaş gemisi olup Tiger adlı gemiden beri yüzen en büyük şeydi. İlk seferini Çanakkale'ye yapmakta idi. Armadaya katılmasının nedeni gerek denizcileri yüreklendirmek gerekse tarafsız ülkelerin savaşının sonucundan kuşku duymalarını önlemek ve özellikle Türklerin moral gücünü yıkmaktı. Örneğin Bahriye nezaretindeki yetkililer "Queen Elizabeth'in 10 ağır mermisinden 5'ini yiyen kale tahrip olmuş demektir" diyerek bu öldürücü silahın niteliğini ortaya koyuyorlardı.⁸²

Ayrıca Ark Royal Donanmanın ilk uçak gemisi olup yine ilk yolculuğunu Çanakkale'ye yapıyordu. Böylece bombardımanlar ilk kez havadan gözetleme ile yapılacak ve atışlar salvo halinde değil tek tek yerine getirilecekti. İngilizler Levant'ın etnik yapısı itibarıyla Boğaz tahkimatını haberalabildikleri gibi, saldırılarda Çanakkaledeki eski İngiliz konsolosu Palmer klavuzluk edecekti.

Bu arada Lord Fisher ve yardımcısı Amiral Sir Henry Jackson, donanmanın harekâtının kara kuvvetleri ile de desteklenmesini ve bombardımanın izlenmesini istediler. 16 Şubat 1915 tarihli Harp Konseyi toplantısında Deniz Tümeni'nin yanında 29. Tümenin de gönderilmesine karar verildi. Eğer gerekirse, Mısır'da toplanmakta ve eğitimde olan Ansacs kuvvetleri ile de takviye edileceklerdi. Zaten deniz tümeni bölgeye gönderilmişti. Yalnız iki gün sonra Lord Kitchener, 29. Tümenin gönderilmesinden vazgeçti.

⁸¹ Lawrence of Arabia, op. cit., s.

⁸² Edwin P. Hoyt, op. cit.

İngilizler dış (giriş) ve iç (narrows) kalelerde 150 ağır topumuzun olduğunu ve bunların atış menzillerinin kendilerininkinden düşük bulunduğunu öğrenmişlerdi. Ayrıca bu topların seri atışlı olmadığını ve çoğunun kullanılabilir olmaktan çıktığını haberalmışlardı. Edindikleri bilgilere göre bu topların yanında mayın sahaları ve torpido tüpleri ile hareketli obüs bataryaları mevcuttu.

Dış kaleler dört tane olup Asya'da Orhaniye ve Kumkale, Avrupa yakasında ise Seddülbahir ve Ertuğrul tabyaları idi. İç tabyalar ise Anadolu'da Dardanos, A. Hamidiye-A. Mecidiye, Çimenlik, Nara ve Rumeli yakasında ise Baykuş, R. Mecidiyesi, R. Hamidiyesi, Namazgâh, Değirmen Burnu tabyalarıydı.⁸³ Dış kaleler ümitsiz durumda olup denize bakıyorlardı ve donanma, menzilleri dışında kalarak hava gözetlemesi ile kolayca tahrip edebilirdi.

İtilaf devletlerinin planı ise, bir aylık bir bombardımandan sonra Boğazın açılacağı idi. Önce dış kaleler susturulacak, bunlar karaya asker çıkarılarak işgal edildikten sonra mayınlar temizlenecek ve donanmaya yol açılacaktı.

Bu sırada yukarıdaki gemilere ek olarak Agamemnon, Lord Nelson, Inflexible gemileri armadaya katılmıştır. 18 Şubat akşamı Ark Royal'den havalanan uçaklarla son bir keşif yapılmış, 19 Şubat için Amiral Carden saldırı emri vermişti.

19 Şubatın saldırı günü olarak seçilmesinin nedeni belki 1807'de yine Rusya'ya yardım için boğazı zorlayıp aşan Amiral Duckworth'un girişiminin yıl dönümü olması hususudur. Duckworth'un girişiminin başarıya ulaşmış olması geleneklerine son derece saygılı İngiliz Donanmasını bu yola sevketmiştir denilebilir.⁸⁴

Ancak saldırıya varan günlerde Norman Holbrok'un 13 Aralık'ta Mesudiye'yi batırmasını kıskanan Fransızların Saphir denizaltısı teğmen Fournier komutasında ve muhtemelen izinsiz olarak dalarak Boğazı geçmeye çalıştı. Yalnız akıntılara kapılarak dengesini kaybedip Nara Burnu önünde kıyıya oturdu ve kendi kendisini batırmak zorunda kaldı.⁸⁵

19 Şubat günü, saat 10'a 9 kala sabah Çanakkale deniz savaşı kaptan Davidson'un komutasındaki Cornwallis zırhlısından, Başçavuş Davis'in ateş komutu ile başlatıldı. Vice-Amiral Carden Inflexible'dan harekâtı yönetmekte yardımcısı Amiral de Robeck ise

⁸³ Birinci Dünya Harbinde (Deniz Harekâtı), op. cit., s. 91.

⁸⁴ Eric Bush, Gallipoli, London, Fakenham and Reading, 1975.

⁸⁵ Edwin P. Hoyt, op. cit.

Vengeance ile savaşa katılıyordu. Harekâtı planlayan kurmay başkanı ise Komodor Keyes idi. Fransız filosuna ise Amiral Guperte komuta ediyordu. İlk iş olarak dört dış kaleye saldırıldı. Saat 10 ile 14 arasında uzaktan ve uçak gözetlemesi ile atışlar yapıldı. Seyir halindeki atışlarda isabette güçlük çekilince, demir atıp durarak atışlar yapıldı. Henüz Queen Elizabeth armadaya katılmamıştı. Amiral direk atışlar için altı gemiye kıyıya yanaşmalarını işaret etti. O zamana dek akıllıca susan kalelerin atış menzilleri içerisine giren gemileri ateş altına almaları herkesi şaşırttı. Saat 17.30 da ateşkes emri verildi. Amiral de Robeck ateşkesi protesto etti ise de gelen cevapta atışların ertesi gün tekrarlanacağı ve gemilerin batan güneşle birlikte batı ufkunda gölgelerinin oluştuğu dolayısıyla tehlikeli bir durum ortaya çıktığı ifade ediliyordu. Donanma çekilirken, 'Allah Türklerin tarafında' diyorlardı. Çünkü hesaplar yanlış çıkmış ve 15 inçlik toplar kaleleri susturamamıştı.

Hesabın yanlışlığı obüs (howitzer) ile gemi toplarının çap olarak aynı bulunmalarına karşın, teknik özelliklerinin farklı olmasında yatıyordu: (1) Bunlardan birincisi kullanılan mermiler ve tesirlerinin farklı olmasıdır. Gemi toplarının mermileri zırh delmeyi amaçlanarak yapılmıştı ve bu nedenle gecikmeli olarak patlarlardı. Oysa obüs mermileri parça tesirli, anında infilak eden ve tahrip edici idi. (2) İkincisi obüslerin atış eğimine bakışla gemi toplarının atış eğimi daha düşüktü. Oysa kaleler gemiler gibi su üstünde değil tepelerde idiler. (3) Üçüncü olarak, obüsler sabit zemin üzerinde atış yapmakta iken, gemi topları denizin hareketinden etkilendiklerinden isabette güçlük çekiyorlardı. (4) Dördüncü olarak gemilere başka silahlarla, mayınlar, torpiller veya gemilerle hücum edilebilmekteydi. Dolayısıyla Orhaniye, Kumkale, Seddülbahir ve Ertuğrul; Liege veya Namura hiç benzemiyordu.

24 Şubat 1915'de Londra'da toplanan Harp Konseyi iki hususta karar aldı: Birincisi Çanakkale'nin zorlanmasından vazgeçilmeyecekti. İkincisi gerekirse kara ordusunun harekâta katılması idi. Bunun için de korgeneral Sir Birdwood komutasındaki Ansacs birliklerinin kullanılması planlandı. Bu amaçla, Birdwood bölgeyi incelemeye gönderildi. Yalnız Lloyd George, doğuculardan olmasına rağmen İskenderun Körfezi üzerinde ısrar ediyordu.

Bu ana kadar tüm zayıyatımız 2 subay, 2 er ve 11 yaralıdan ibaretti. Tahribat en çok Kumkale'de olmuş ve bir 150 ile bir 250 mm lik top kullanılamaz duruma gelmişti.

25 Şubat'ta hava bombardımana tekrar elverişli duruma geldi. Queen Elizabeth yaklaşık olarak bir ton ağırlığındaki mermileri ile

saat 10.30 da bombardımanı başlattı. Agamemnon, Irresistible, Suffren, Charlemange, Triumph, Albion, Vengeance, Gaulois ve diğerleri tek tek kaleleri dolaşarak bombardıman ettiler. Kalelerden yalnızca Orhaniye'den Agamemnon'a isabet kaydedildi ve zayıyatı ise 3 ölü ve 7 yaralı idi. Saat 15 de kaleler susturuldu ve mayın tarayıcılar ilerlediler. Artık Boğaz oylu açılmıştı.⁸⁶

26 Şubatta havanın bozmuş olmasına rağmen Albion, Majestic ve Vengeance bombardımana devam ettiler. Pilot Kilner, 27 Şubatta Ertuğrul'da 1 ve Seddülbahir'de 3 topun kullanılabildiğini rapor etti. Bunun üzerine Keyes'in emri ile Vengeance'den Kumkale ve Orhaniye için, Irresistible'dan ise Seddülbahir için karaya tahrip müfrezesi çıkarıldı. Bu sırada Majestic atışları ile müfrezeleri koruyordu. Sadece Ertuğrul tabyasından mukavemet edildi ve diğerleri ise tahrip olundular. Bombardıman dolayısıyla askerlerimizin içerilere çekilmiş olması İngilizlerin işlerini kolaylaştırmıştı ama yine de küçük tahrip müfrezelerine karşı konulamayarak, topçuların toplarını düşmana teslimi büyük bir basiretsizlik örneği idi. Nitekim bu olay kara savaşlarının başarısı açısından İngilizlere ümit verdi.

Bu sıralarda Boğaz yolunun kesin olarak açılmış olması üzerine içeri giren mayın tarayıcılar faaliyete geçmişlerdi. Hareketli obüs bataryaları bu mayın tarayıcıları atışları ile engelliyorlardı. Sivil gönüllülerin (Grimsby ve Hull balıkçıları) kullandıkları tahta balıkçı teknelerinden bozma tarayıcılara karşı obüsler öldürücü silahlar idi. Komodor Keyes 12 Mart'ta Kuzey limanlarında toplanan balıkçıları cesaretlendirmek için başlarına deniz subaylarının atanmasına karar verdi. Zayıyata bakılmaksızın mayın tarama işleri yürütülecekti. Taramaların gece yapılarak ateşten korunulabilmesi düşünüldüyse de ışıldıklar ve bombardıman teknelerin faaliyetini engellediler.

Dış kalelerin ele geçmesi ve Boğaza sızılması, İstanbul'daki İttihat Terakki Hükümetini telaşa düşürmüştü. İstanbul'un boşaltılmasından başlayarak, Kızkulesi ve Sarayburnu arasına mayınlar konulması, Barbaros ve Turgut Reis gemilerinin Boğaz girişini kapatması düşünüldü.⁸⁷ Telaşa düşen bir başkası da Churchill idi. Üç haftalık bir süre geçtiği halde ciddi bir ilerleme kaydedilmemişti. Churchill bir telgrafla Carden'i sıkıştırdı: "Sizin orjinal emirleriniz ihtiyatla kurtarma yöntemleri üzerine bina edilmiştir. Yüksek sabır ve maharetle, zayıyata uğramadan ilerlediğinizi kabul ediyoruz. Ama

⁸⁶ Birinci Dünya Harbinde (Deniz Harekâtı), op. cit., ss. 162-163.

⁸⁷ Y. Hikmet Bayur, op. cit., ss. 72-78.

elde edilecek sonuçlar, aksi mümkün değilse, gemi ve insan kaybını gerekçelendirecek kadar büyüktür."⁸⁸ Amiral Carden'de cevaben kara kuvvetlerine ihtiyaç olduğunu bildiriyordu. Yalnız Lord Kitchener halâ 29. Tümeni, Churchill'in istifa tehdidine rağmen, tahsis etmiyordu. General Birdwood ise, Çanakkale Boğazında incelemeler yapıyordu. Ayrıca 14 İngiliz ve 4 Fransız gemisi ile filonun takviyesi kararlaştırıldı. Bu sırada Yunan genel kurmayı 4-5 tümenlik bir kara kuvveti ile Gelibolu Yarımadasının işgaline katkıda bulunmayı önerdi. Fakat Çar Nikola hemen bir özel mesaj göndererek, Kral Konstantin'e hiç bir Yunan askerinin İstanbul'a girmesine izin verilmeyeceğini bildirdi.⁸⁹ Bu olay Çanakkale Savaşı'nın amacını açık seçik ortaya koyar: İstanbul.

5 Mart'ta Amiral Pierce komutasındaki Doğu Hint adaları filosu, Çanakkale'ye takviye için gelirken İzmir'i bombardıman etti.⁹⁰ Bu sırada Donanma, Orduyu işe karıştırmadan son ve kesin bir girişimde bulunmaya hazırlanıyordu.

Yalnız 10 Mart 1915'teki Harp Konseyinde Lord Kitchener kesin olarak kara harekâtına razı olduğunu bildirdi. Bu amaçla Mısır'dan 40.000 asker gönderilecekti. 12 Mart'ta Lord Kitchener, Boer Harbinden beri yanında çalışan ve halen 'Territorials' (Anavatan Ordusu) komutanı olan Sir Ian Hamilton'u Çanakkale Boğazındaki kara kuvvetleri komutanlığına atadı.⁹¹ 13 Mart'ta hareket eden General Hamilton bölgeye gelirken, Donanma Komutanı Amiral Carden yemeklerden başlayan şikayetlerinin büyümesi üzerine sinirlerinin bozulduğunu teşhis eden doktorların tavsiyesi ile 16 Mart'ta görevi bırakarak geri dönüyordu. Hiç kuşkusuz Divan-ı Harbe verilmiş Amirallerin yerine atanmak, Churchill'in baskısı ve Türklerin direnci Amiral Carden'i bir ayda hasta etmişti. Yerine Mondoros üssü komutanı Amiral Wemyss'in daha kıdemli olmasına rağmen, Carden'in önerisi üzerine yardımcısı de Robeck getirildi. İstifası bir bakıma zorunlu idi. Çünkü 2 Mart'ta işlerin daha ne kadar sürebileceğini soran Churchill'e cevaben Carden 14 gün demişti. Bu nedenle ikinci haftanın dolduğu gün olan 16 Mart'ta sözünü tutamadığı için istifa etti. Hastalık ya bu taahhüdün bir sonucu ya da kamuflajı idi.

Böylece 17 Mart 1915'e gelindi. Aynı gün Phaeton gemisi Sir Ian Hamilton ve kurmay başkanı Braithwaite'ı Mondoros'a getirdi. O gün

⁸⁸ A. Moorehead, op. cit., s. 50.

⁸⁹ W.S. Churchill, op. cit., s. 429.

⁹⁰ Birinci Dünya Harbinde (Deniz Harekâtı), op. cit., s. 293.

⁹¹ Ian Hamilton, Ian Hamilton: Happy Warrior, London, Cassell, 1966.

Queen Elizabeth'te toplanan komutanlar ertesi gün için Donanmanın saldırmasını karara bağladılar. Böylece 18 Mart'ta kaleler susurulacak ve 19 Mart'ta Marmaraya girilecekti. Plan şöyle yapılmıştı.⁹²

10 savaş gemisi saldıracak 6 tanesi ise yedekte bekleyecekti.

A hattında Queen Elizabeth, Inflexible, Lord Nelson, Agamemnon

B hattında Suffren, Bouvet, Charlemange, Gaulois (Fransız dördlüsü)

Triumph ve Prince George obüs bataryalarını döveceklerdi. Vengeance, Irresistible, Albion, Ocean, Swiftsure, Majestic yedekte bekletilecekti.

Saat 10.30'da görüş mümkün olunca gemiler Boğaza girdiler. Queen Elizabeth ile açılan ateş iç kalelerde tahribata başladı. Türk Ordusu da minareler yel değirmenleri gibi önemli işaretleri yok ederek donanmanın hava gözetlemesi ile düzeltme tanzimi yapabilmesini zorlaştırmaya çalışıyordu. Saat 12'den sonra, B hattı (Fransızlar) ilerlemeye başladı. Ama kendilerini bir sürpriz bekliyordu: Nusret mayın gemisi, 8 Mart günü İngiliz destroyerleri arasından sızarak Erenköy Körfezine 20 mayın yerleştirmişti. Aslında bunlardan 3'ü 18 Mart sabahı görülüp imha edilmiş ise de donanma komutanına ancak 19 Martta durum rapor edilmiştir. Gemilere, özellikle obüslerle isabet kaydediliyorsa da, zırhları delmek mümkün olmuyordu. Yedek filonun faaliyete geçtiği sırada, Bouvet bir mayına çarptı ve Boğazdan kaçıp kurtulmak isterken 639 mürettebatı ile battı. Saat 16.11 de Inflexible bir mayına çarparak durdu. Yardımına koşan Ocean 18.05'te bir mayına çarparak sakatlandı. Ocean ve Irresistible gemileri terk edildiler ve battılar. Inflexible kaçarak Tenedos adasına ulaşabildi. Gaulois ise Tavşan Adalarında karaya oturtularak tamir edildi. Suffren Malta'ya gönderildi. Dolayısıyla Amiral de Robeck saat 14'de savaşı kazandığını sanırken, üç gemisi batmış üç gemisi de saf dışı olmuştu. Bu durumda 17.30 da komutan ateş kes emrini verdi.⁹³

19 Marttaki harp divanında Amiral de Robeck'den havanın elverişli olması halinde saldırıya devamı istendi. Amiral de Robeck aynı kanıda olmamasına rağmen elverişli hava beklerken 22 Martta komutanları topladı. Çıkan karar, donanma yerine ordunun saldırması idi. W. Churchill kararı değiştirmek istedi ise de Lord Fisher

⁹² W.S. Churchill, op. cit., s. 445.

⁹³ İbid., 449.

ve yardımcısı Amiral Jackson, olay yerindeki komutanın White Hall'deki politikacılardan daha iyi bilebileceği gerekçesi ile engellediler. Bu sırada Churchill'den başka Donanmanın saldırıya devam etmesini istiyen bir diğer kişi kurmay başkanı Keyes idi. Fakat de Ro-beck'i ikna edemedi.

Deniz savaşlarında İngilizlerin kayıpları 61 kişi idi. Fransızlar ise 600 üzerinde kayıp vermişlerdi. Türk tarafının kaybı ise 150 kişi kadardı.

V. GELİBOLU YARIMADASINDA KARA SAVAŞLARI:

Lord Kitchener İngiltere'den ayrılmadan önce, Sir Ian Hamilton'a emrinde şu kuvvetlerin bulunacağını ifade etmişti.⁹⁴

Bahriye Tümeni 11.000 asker (Komutanı General Paris), 29. Tümen 19.000 asker (Komutanı Gn. Hunter-Weston), Anzacs kolordusu 30.000 asker (Komutanı Gn. Birdwood) Fransız Tümeni 20.000 asker (Komutanı Gn. d'Amade) toplam 80.000 asker ve yaklaşık 50.000 kişilik ateş gücü.

İngilizler bölgede bizim, Cevat Paşa komutasında 40.000 askerimizin olduğunu tahmin ediyorlardı.⁹⁵ 29. Tümen dışındaki bütün kuvvetler bölgede hazırды. Ama bunlar bir çıkartma harekâtı için ne eğitilmişler ne de doğru dürüst yüklenilmişlerdi. Örneğin topları gemilerin ambarlarında idi. General Hamilton 25 Martta, 29. Tümenin beklenilmesi ve yeterli eğitim ile yükleme alanı bulunmadığı gerekçesi ile, ordunun Mısır'a götürülmesine karar verdi. 8 Nisan'da da gerekli hazırlıklar tamamlanarak ordu Mısır'dan Boğaza doğru yola çıktı.

İngilizler acaba neden vazgeçmiyorlardı: Gerçi harekâtın kazanç hanesinde (Boğazlar + İstanbul + Irak) vardı ama zarar hanesinde ise Doğu'da Müslüman dünyasındaki tüm sömürgelerini (Mısır + Sudan + Hindistan + İran) riske ediyorlardı. Bu nedenle Lord Kitchener açıkca "yenilmemizin doğudaki etkisi çok ciddi olabilir, dolayısıyla geri çekilmek mümkün değildir"⁹⁶ diyordu.

Aslında İstanbul'u ele geçirecek bir ordunun toplanmaya başlaması, Haçlı seferlerinin maceracı ruhunu canlandırmıştı: Nitekim şairler, şarkiyatçılar, yazarlar bu olaya tanık olmak için koşup gelmişlerdi. Şair Rupert Brook, arkeolog milletvekili Aubrey Herbert,

⁹⁴ Ian Hamilton, op. cit.

⁹⁵ Robert Rhodes James, op. cit., s. 43.

⁹⁶ Edwin P. Hoyt, op. cit.

Clement Attlee, Jack Churchill, yazar Compton MacKenzie, Arthur Asquit ve diğerleri... Oysa Rupert Brooke, Lord Byron rolünü oynamadan 23 Nisanda kan zehirlenmesinden öldü.⁹⁷

Queen Elizabeth'te toplanan komutanların oluşturduğu harp divanında fikirler çeşitli olmakla birlikte sonunda çıkartmaya karar verildi. Plan şöyle idi:⁹⁸

1. Ana çıkarma : 29. Tümen ve Bahriye Tugayı Gelibolu Yarımadasının güney ucundaki beş plaja birden çıkacaklar, akşama kadar donanmanın da desteği ile Alçıbaba tepesini ele geçirecekler ve ertesi gün asıl hedefleri olan Kilidbahir yaylasını (iç kalelere hakim) işgal edeceklerdi. Gn. Hunter-Weston bu cepheden sorumlu idi.

2. Yardımcı çıkarma : Anzacs Kolordusu (Gn. Birdwood) Eceabatın ters tarafındaki Kaba tepeye çıkacaktı. Kabatepe tahminen yarımadaının tam ortasında ve Saroz Körfezi kıyısındaki bir yerdi. Bu çıkarma ile düşmanın geri çekilmesi veya takviyesi önlecekti.

3. Bu çıkarma hareketlerinin yanında iki de aldatma harekâtı yapılacaktı:

a) Bahriye Tümeni'nin arta kalan birlikleri Bolayır kıyılarına Donanma desteği ile bir çıkarma hareketi yapar görüntüsü verecekler ve burada bulunan ve tahminen 30.000 askerlik ihtiyatlarımızın savaş bölgesinden uzak tutulmasını sağlayacaklardı.

b) Fransız Tümeni (Gn. d'Amade) Asya tarafındaki Kumkaleyi işgal ederek buradaki topların Rumeli kıyısındaki asıl çıkarma hareketini engellemesini önleyecekti. Ayrıca Türklerin Asya'dan, Gelibolu Yarımadasına kuvvet kaydırmasına olanak vermeyecekti. Görevi bitince karşı yakaya geçerek 29. Tümeni takviye edecekti.

4. Amiral Ebergard komutasındaki Rus Karadeniz filosu Karadeniz kıyısındaki Türk istihkamlarına saldırarak Türklerin kuvvet kaydırmalarını engelleyecekti.

Çıkarma harekâtının zamanlaması da çok iyi düzenlenmişti. Buna göre önce yardımcı çıkarmalar ve aldatma hareketleri yapılacak sonra ana çıkarmaya başlanacaktı. Yine ana çıkarma yeri olarak ihtiyatlarımızın yetişemeyeceği bir bölge seçilmişti.

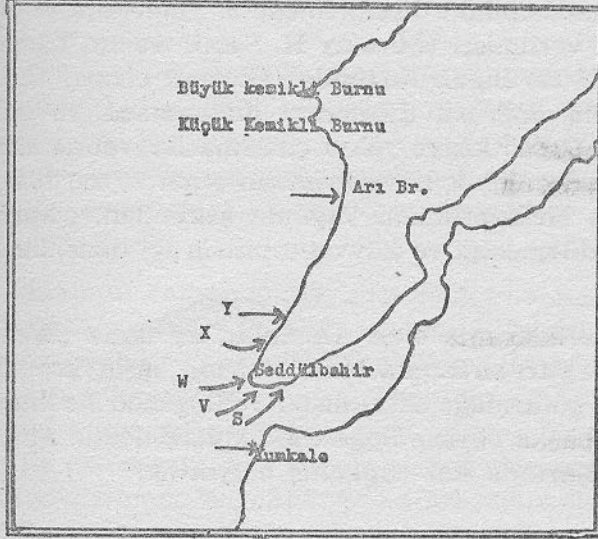
Bizim kuvvetlerimiz ise, 5. orduya (Gn. Von Sanders) bağlı birliklerdi. Bunlardan 5. ve 7. tümenler Bolayır'da, 9. ve 19. Tümenler

⁹⁷ Robert Rhodes James, op. cit., s. 94.

⁹⁸ Eric Bush, op. cit.

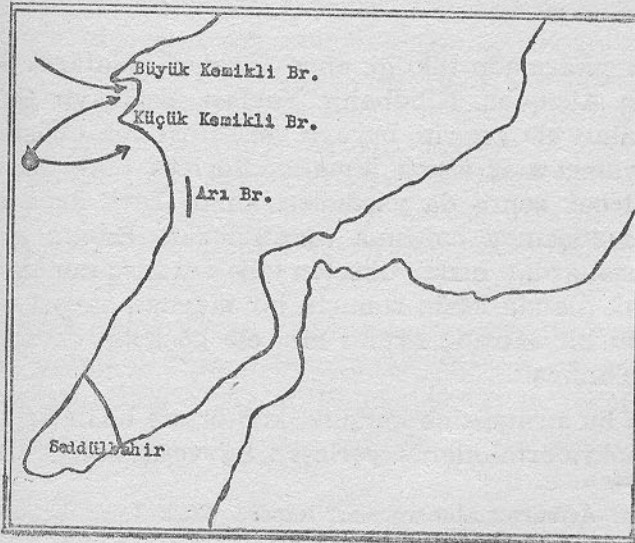
BİRİNCİ ÇIKARMA

(25 Nisan 1915)

İKİNCİ ÇIKARMA

(7 Ağustos 1915)

(3. kolordu) Esat paşa komutasında Gelibolu Yarımadasında, 3. ve 11. Tümenler (15. kolordu) General Weber komutasında Asya yakasında yer almışlardı: Toplam 50.000 asker. Çıkarmanın yapılacağı Gelibolu yarımadasındaki düzenlemede 9. Tümene kıyı örtme ve gözetleme görevi verilmişti (Miralay H. Sami) ve 19. Tümen (Kaymakam M. Kemal) ise Bigalı Köyünde (Eceabat civarı) ihtiyatta bulunuyordu.⁹⁹ Daha doğrusu düşmanın donanmacı ve bahriyelilerce desteklenen ve 80.000 kişiye yakın çıkarma kuvvetine karşı Gelibolu Yarımadasındaki dağınık birliklerimizin gücü 20.000 tüfeği aşmıyordu. Dolayısıyla birliklerimizin yayılma şeklinden, çıkarma bölgelerinin tahmin edilemediği ve kuvvetlerimizin iyi düzenlenemediği anlaşılmaktadır.

Oysa müttefiklerimiz olan Almanlar ise daha çıkarmadan çok önce deniz savaşları sırasında Mart 1915'ten başlayarak Ruslara anlaşma önerileri götürmeğe başlamışlar ve Boğazlar ile İstanbul'u vaad etmişlerdi. Bir başka deyişle Boğazdaki mücadelemiz Almanlara Ruslar ile pazarlıklarında koz sağlamış oluyordu.¹⁰⁰

A. BİRİNCİ ÇIKARMA :

Birinci çıkarma 25 Nisan 1915 günü başlamıştır. Bu gün Anglo-Sakson dünyasında ANZACS günü olarak anılır ve Avustralya ile Yeni Zellanda da milli bayram günü olarak kutlanır. Çünkü bu ülkeler tarihlerinde ilk kez bu tarihte kendi ordularını savaşa sokmuşlardır.

Düşmanın çıkarmada taktiği, önce Türkleri aldatarak karaya çıkarmak, sonra Alçıbaba, Kilidbahir Yaylası, Sarıbayır Sırtları gibi stratejik noktaları ele geçirip, buraya yerleştirilecek obüslerle aşağıda kalan tabyaları ateş altına almaktır. Böylece önce donanma Boğazdan geçirilecek sonra da yarımsız kalan Türk kara kuvvetleri Gelibolu Yarımadasında bozguna uğratılacaktı. Bunun için yapılacak ilk iş kumsallardan hızla yükselen tepelere tırmanmaktır. Bir başka deyişle, açık alanda kesin sonuçlu bir meydan savaşı değil, stratejik hedeflerin bir satranç oyunu gibi ele geçirilip donanmaya yol açılması amaçlanmıştır.

Düşmanın bu stratejisine karşılık, kıyı örtme birliklerinin (9. Tümen) gerisindeki derinliklerde yerleşen kuvvetlerimizin derhal yar-

⁹⁹ Mustafa Kemal Arıburnu Muharebeleri Raporu, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1968, s. 19.

¹⁰⁰ Y. Hikmet Bayur, op. cit., ss. 128-143.

dıma koşması planlanmıştı. Ama düşmanın çıkarma noktaları konusunda görüş birliği ve isabet sağlanamamıştı. Örneğin Gn. Liman von Sanders Bolayır'dan, Esat Paşa güney uçtan çıkarmayı beklemekteydiler.¹⁰¹

Bu sırada çıkarma birliklerine dağıtılan yayınlarda 'Türk askeri' şöyle tanıtılmakta idi : "Türk, subayları ve astsubaylarından yoksun bırakıldığı zaman işe yaramaz ve çok az insiyatif kabiliyeti bulunur. Bu nedenle, önce komutanlarını vurmak için gayret sarf edilmelidir.¹⁰² Aslında genel olarak İngilizlerin değerlendirilmesine göre Türk askeri "serf" idi.¹⁰³

Çıkarma planında zamanlandığı gibi, aldatma harekâtının bir parçası olarak önce yardımcı harekât uygulandı ve Anzacs kolordusu saat 4.20'de kıyıya çıkmaya başladı. Yalnız çıkarma başlarken tüm harekâtın kaderini etkileyecek bir yanlış yaptılar ve Kaba tepe kumsalları yerine daha kuzeydeki Arıburnu'na çıktılar. Bu burunda dar bir kıyı şeridi ile deniz arasında Türk siperlerinden açılan ateşle sıkıştırıldılar. İster donanmaca yanlış yere yöneltilmiş olsunlar isterse akıntı işaret fenerlerini sürüklemiş olsun büyük bir yanlış idi. Kaldı ki tırmanmak zorunda oldukları Sarıbayır Tepeleri ardında, Eceabat'ta kendilerini bir sürpriz bekliyordu : Mustafa Kemal ve 19. Tümen. Güney uçtaki ve beş plaja birden yapılan çıkartma ise saat 6.00 dan sonra başlatıldı.¹⁰⁴

Aslında ikisi aldatma, ikisi gerçek ve dört koldan donanmanın ateş desteği altında başlatılan çıkarma harekâtı komuta heyetimiz üzerinde savaşa girmenin şok etkisinin yanında savunma planımızın yanlışlığını da ortaya koyarak bir karışıklık yaratmıştır. İlk kırksekiz saatte insiyatifi itilaf kuvvetleri ellerinde tutmuşlardı ve denizden çabuk hareket edebiliyorlardı. Oysa kuvvetlerimizin büyük kısmı ve Başkomutan von Sanders Bolayır'da, kolordu komutanı Esad Paşa Gelibolu'da oyalanıyorlardı. Daha kötüsü çıkarmanın merkezini kestirememiştik. Bütün bunlar göstermektedirki Hamilton'un planlaması, kuşkusuz von Sanders'inkinden daha ustaca idi.

Saat 4.00'den 9.30'a kadar geçen 5 saat içinde, yarımada kuvvetlerimizden yalnız 9. Tümen (örtme birliği) çarpışmalara katılmıştı. 9. Tümen Komutanı Albay H. Sami, bu saatte yedekte bulunan

¹⁰¹ Liman von Sanders, op. cit., ss. 78-88.

¹⁰² Eric Bush, op. cit.

¹⁰³ Lawrence of Arabia, op. cit.

¹⁰⁴ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi - Çanakkale Cephesi, Ankara, Harp Tarihi Bşk., 1978, s. 233.

19. Tümen Komutanı M. Kemal'den, bir taburla Arıburnu ve Kabatepe'ye yardımda bulunmasını talep etmişti. Mustafa Kemal, Ordu Komutanının emrindeki birlik olmasına rağmen; duruma müdahale edemeyen Esat Paşa'ya haber vererek, kendi insiyatifi ile 57. Alay ve bir cebel-bataryasını Arıburnu'na hareket ettirerek, 9. Tümenin 27. Alayının yardımına koştu.¹⁰⁵ Çıkarma için zaten kendi tahmini, Arıburnu-Kabatepe bölgesi idi. Olay karşısında aciz kalan üstlerine bakışla, durumun gereğini yapmıştı ama, sonu divan-ı harple bitebilecek bir sorumluluğu da üzerine alıyordu. Kendisine itimadını artıran bir olayla savaşa girdi. Bütün sabahı, donanma ateşi ile desteklenen kolordu düzeyindeki düşman kuvvetlerine karşı dövüşerek geçiren 27. Alayın bir müfrezesi, cephanesinin bitmesi ile kaçmaya başlamıştı. Conk Bayırında bu müfreze ile karşılaşan M. Kemal "Düşmandan kaçılmaz; cephaneniz yoksa süngümüz var. Süngü tak, yere yat" komutunu verir. Düşman da aynı şekilde davranır. Yanındaki subaylardan birini geri göndererek kol-başının yetişmesini sağlar. Düşmanla karşılaştığı bu kritik anda, iradesini ve zekâsını ortaya koyarak, olayın yönünü değiştirebilmiş, bozgunu zafere çevirebilmiştir.

Daha sonra yayınladığı emirde şöyle diyordu : "Size ben, taarruzu değil ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman içerisinde, yerimize başka kuvvetler ve komutanlar kaim olabilir."¹⁰⁶ Arkasından, 19. Tümenin tüm birlikleri Anzacs Kolordusu ile amansız bir mücadeleye başladı. Sarı Bayır sırtları tutulmuş, topçu, kumsaldaki düşmanı dövmeye başlamıştı. Bir kaç km²lik bir kıyı şeridinde sıkıştırılan koca Anzacs Kolordusu, savaşa girdiğinin akşamında, yenilgiyi kabul etmişti.

General Birdwood'un tümen ve tugay komutanları ile 25 Nisan akşamı yaptığı toplantıda; ittifakla 26 Nisanda, durum kendi deyişle fiyaskoya dönüşmeden, Arıburnu'ndan gemilere yüklenerek kurtarılmalarına karar alınmıştı. Durum bir mesajla, Ian Hamilton'a iletilir. Başkomutan Queen Elizabeth'de uykudan kaldırılarak mesaj tebliğ edilir. Şaşırان Hamilton, "Ne yapalım?" diyerek Amirallere sorar. Amiral Thursby, donanmanın bu işi başaramayacağını ve oraya yapışıp kalmalarını önerir. Ian Hamilton, cevabi mesajda, birkaç moral cümlesinden sonra, "Güç bir işi başarmak zorundasınız. Şimdi yalnızca güven içinde oluncaya kadar kazan, kazan, kazan." der.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Mustafa Kemal, op. cit., ss. 20-23.

¹⁰⁶ Mustafa Kemal, Anafartalar Hatıraları, İstanbul, Sel, 1955, s. 17.

¹⁰⁷ Ian Hamilton, op. cit., s. 309.

Kemal Yeri'nde 57. Alayı savaşa sokan Mustafa Kemal'in 25 Nisan akşamında, düşmanın iradesini de yendiğini tahmini belki zordur. Ama, 25 Nisan akşamından sonra herkesin anlamaya başladığı husus, Kemal Yeri'nde karargâh kuran bu genç yarbayın yüksek kabiliyet ve cesaretinin, o gün orduyu hezimetten kurtardığı idi.

Aslında daha önemlisi, Mustafa Kemal Beyin, Kemal Yeri'nden olaylara baktığında, yüksek kabiliyetinin ve sorumluluk duygusunun armağan ettiği tarihi misyonunun farkına varmaya başlamasıdır. 18 Mart günü, küçük Nusret gemisinin mayınlarına çarpan İtilaf kuvvetleri, 25 Nisan 1915'de böyle meçhul bir yarbaya çarpmışlardı. Örneğin W. Churchill'den başlayarak, yabancı yazarların hayret ettikleri husus, bu kadar küçük rütbeli bir subayın, bütün savaşın gidışatını, üstlerinin bile şaşıracağı bir zamanda, etkileyebilme olanağını bulmuş olmasıdır. Mustafa Kemal, tarih sahnesinde oynadığı rolün bir talih eseri olmadığını, Suvla çıkarması ve Anafartalar muharebeleri dolayısıyla, tekrar ortaya koyacaktır. Bu arada, bu isimsiz yarbayın yendiği kolordu komutanını ve komutanları tanıtmak yerinde olur. Daha sonra Gn. Birdwood, Batı Cephesinde 5. Orduya komuta edecek, Hindistan Orduları Başkomutanı olacak ve Mareşalliğe yükselecektir. Tuğgeneral Monash ise, daha sonra savaş içerisinde sivrilecek ve Batı Cephesinde Britanya Seferi Kuvvetleri Başkomutanlığına atanması istenecektir.¹⁰⁸

Anzac'daki çıkarmanın gece yapılmasına karşılık, Seddülbahir'e çıkarma gündüz yapıldı. İşaretlenmiş olan Y, X, W, V, S plajlarına, 29. Tümen ve Bahriye tugayı çıkmaya başladığında, saat 7.05 idi. V plajına, Yunanlıların kullandıkları iki ticari gemi baştankara ediyorlardı: Rived Clyde ve Argyle. Bu V plajına, 88. Tugayın Dublin Fusulier Alayı çıkmaya hazırlanıyordu. Plaja çıkan öncülerin karaya varmasına kadar ortalığa hakim olan sessizlik, Ezine'li Yahya Çavuş müfrezesinin açtığı yaylım ateşi ile bozuldu. Öncüler, birbirleri üzerine yığılıp kaldılar. Gemilerde sıkışıp kalan alayını kurtarmaya gelen Gn. Napier de Yahya Çavuş müfrezesinin elinde can verdi. Queen Elizabeth'in atışları bile mukavemeti kıramıyordu. Bütün bir gün bir alaya karşı koyan Yahya Çavuş ve erleri, takma adları 'Old Toughs' (Eski Kabadayılar) olan, ikiyüzyetmiş senelik, Wellington ile Waterloo'da Napolyon'a karşı dövüşen Alayı, tüfek ateşi ile mıhlamışlardı. Hunter-Weston ve Ian Hamilton, çaresizlik içinde olayı seyredereklerken, aldıkları önlemler ve gönderdikleri askerler eriyordu. Ancak Yahya Çavuş müfrezesinin şehadeti üzerine, kıyıbaşı

¹⁰⁸ A. Moorehead, op. cit., s. 211.

tutulabildi. Üzülecek nokta, İrlandalılar ile paylaşamadığımız bir şey yoktu ve İrlanda'da da istiklal hareketi başlamıştı. Y plajı hariç diğer plajlarda önemli bir direniş ile karşılaşmadılar.

Anzac cephesinde Arıburun'da savaşın tıkanacağı anlaşılınca, Seddülbahir'e daha da fazla önem verilmeye başlandı. Önceden kararlaştırıldığı gibi, Fransız'lar Beşika koyuna (Asya yakasına) çıkmışlar, Kumkale'yi ve Yenişehir köyünü ele geçirmişlerdi. 26 Nisanda bu kıyuyu boşaltarak Seddülbahir'e, karşı kıyıya (Rumeline) geçtiler. Bolayır'dan gelen Bahriye Tümeninin taburları ile birlikte 29. Tümeni takviye ettiler. Yine Mısır'dan gelen 29. Hint Tugayı ile Lanchisire Tugayları, bu cephede savaşa sokuldular. Oysa, 29 Mayıs'tan 10 Hazirana kadar yapılan birinci ve ikinci Kritha savaşları sonuçsuz kaldı. Alçıbaba tepesi ele geçirilemedi. Artık savaş iki cephede de siper mücadelesine intikal etmiş ve tıkanmıştı. Bu durum, karşılaşılan direnişin olduğu kadar silah teknolojisindeki gelişmenin de eseri idi. Piyade tüfekleri seri atış kazanmış ve normal bir tarafsız bölge aşılırken, piyade 10-15 el ateş edebilmeye başlamıştı. Buna çapraz ateşle destekleyen makineli tüfekler de eklenince, siperlere karşı süngü hücumu intihar oluyordu.¹⁰⁹ Artık Napolyon zamanının açık-alan savaşları tarihe karışmıştı.

Savaşın tıkanması W. Churchill'i harekete geçirdi ama, Lord Fisher her zamankinden daha şiddetle itiraz etti ve "Amiral de Ro-beck'in Boğazı zorlaması için bir emir vermenin sorumluluğuna, Boğazın iki kıyısı müessir bir biçimde işgal edilmedikçe, ortak olamam" dedi. 15 Mayıs 1915'de bir mektup yazarak, Churchill'e istifa ettiğini bildirdi. Lord Fisher, mektubunda: "Geçen gün söylediğiniz gibi gerçekten, sizin önerilerinizi devamlı veto eder bir duruma girdim. Bu durumu hak etmediğiniz gibi, benim için de çok tatsız olmaktadır, vs."¹¹⁰

Bütün bu çekişmeler gösteriyor ki, Britanya İmparatorluğunda, yani Londra'da ve savaş alanında, her iki kuvvet, donanma ve ordu için karar verebilecek bir üst makam yoktur. Bu kuvvetlerin koordinasyonu, komutanlarının gönüllü işbirliğine kalmıştı. Ayrıca savaşla ilgili hususlarda bile seçilmiş bakanlar askerlerin üstü sayılıyordu.

Bu sırada tıkanan savaşa, sahne arkası gösteriler canlılık getirdi. Teğmen Rudolph Firhle komutasındaki Muavenet-i Milliye tor-

¹⁰⁹ Montgomery of Alamein, op. cit.

¹¹⁰ W.S. Churchill, op. cit., ss. 516-517.

vido botu, 12/13 Mayıs gecesi Boğaza sızarak, 5 destroyerin koruduğu Goliath zırhlısını, Morto koyunda batırdı.¹¹¹ 19 Mayıs'ta, Arıburnu'nda Esat Paşa'nın yönettiği bir saldırı olmuş ve 5.000 kişi kaybetmiştik. Arkasından yapılan ateşte ölümlerin gömülmesi sağlandı. Bazı İngiliz kaynakları, M. Kemal'in bir başçavuş üniforması giyerek düşman siperlerinin konumunu incelediğini iddia ederler. Alman donanmasından U-21 denizaltısı (Kaptan Hersging) 25 Mayıs'ta Kaba Tepe açıklarında Triumph zırhlısını batırdı. Sonra, 27 Mayıs'ta, Majestic'i torpilleyerek yok etti. İzmir Körfezi ağzında yakaladığı savaş kruvazörü Tiger'i suya gömdü. Dönüp, Boğazdaki Chartage'ı yok etti.¹¹² Bunun üzerine donanma desteği çekilerek, gemiler Mondros limanına hapsedildi ve Queen Elizabeth acele olarak İngiltere'ye kaçırıldı. Bir diğer Alman denizaltısı, UB-14 (Teğmen von Heimbrug) Mısır'dan gelen ulaştırma gemileri olan Royal Edward ve Southland'ı batırdı. Bütün bunlar, denizaltıların ne kadar etkin silahlar olduğunu ve elimizde denizaltılar bulunsaydı, belki de Çanakkale'nin zorlanamayacağı görüşümüzü destekler niteliktedir. Bir diğer husus, donanmalarını Boğaz tabyalarına karşı riske etmek istemeyen İngilizler, zamana karşı katlandıkları riskle, beş savaş gemisini arka arkaya kaybettiler. Zaman unsuru da, mayınlar, toplar kadar tehlikeli bir faktördü.

Buna karşılık, İtilaf devletlerinin de denizaltı hücumları oldu. E-15 (Theodore Brodie) 17 Nisanda Boğazı geçmek istedi ise de batırıldı. Ayrıca 12 girişim daha oldu, bunlardan 4'ü batırıldı, 1'i de ele geçirildi ve Müstecap Onbaşı adı verildi. Başarılı olanlar da; Barbaros Hayrettin savaş gemisi ile 1 destroyer ve toplam 148 parça tekneyi batırdılar.¹¹³

Geri çekilmek sözkonusu olmadığına göre, tıkanan savaşa çare bulmak ve Britanya İmparatorluğunun prestijini kurtarmak için bir girişimde bulunmak gerekiyordu.

W. Churchill, kendi Boğazlara giderek durumu yerinde incelemek istedi. Ancak, Lord Kitchener'in, onun tek başına gitmesini istemediğini görünce vazgeçti. Yerine, Harp Konseyi Sekreteri Yarbay Maurice Hankey gönderilerek, durumu rapor etmesi emredildi.

Bu arada, savaş mahallinde farklı görüşler vardı: Hamilton, donanmaya ihtiyaç göstermeden bir taarruza girişmeyi öneriyordu. Oy-

¹¹¹ Robert Rhodes James, op. cit., s. 194.

¹¹² İbid., ss. 204-206.

¹¹³ Birinci Dünya Harbinde (Deniz Harekâtı), op. cit., ss. 276-291.

sa, Komodor Keyes ve Amiral Wemyss ise tersini, yani donanmanın Boğazi açmasını ya da sulara batmasını savunuyorlardı.

Böylece yeniden gönderilecek üç tümen ile takviye edilecek ordunun bir saldırıda daha bulunması kararlaştırıldı. Yeni kurulan Kolorduya, Hamilton'un istememesine rağmen, Lord Kitchener, 1909'da emekli olmuş, Londra Kalesi muhafızı Gn. Sir Stopford'u atadı.¹¹⁴ Böylece, hiç savaşan birliğe komuta etmemiş bir komutan ile, hiç savaşmamış bir kolordu buluşuyorlardı.

B. İKİNCİ ÇIKARMA : 7 AĞUSTOS 1915

Bu kez, Sarı Bayır sırtlarının ele geçirilmesi planlanmıştı. Özellikle Kocaçimen (971 rakımlı) Tepesi. Bu sırtlar, Kilitbahir'e (narrows) yani iç kalelere iniyordu. Sırtların ele geçirilmesi durumunda bile, buraya yerleştirilecek toplar ile kalelerin tahribi sağlanabilecek, dolayısıyla hem donanma Boğazdan geçebileceği gibi, hem de yarımada'daki Türk ordusu ikiye bölünmüş olacaktı. Yalnız, planın hedefleri bu olmakla birlikte, uygulanması daha sofistike idi.¹¹⁵

1. Çıkarmadan bir gün önce, iki cepheden, Seddülbahir (37.000 asker) ve Arıburnu (35.000 asker) taarruza geçirilerek, Türklerin dikkati buralara çekilecek ve ihtiyatları kullanılacaktı.

2. Ertesi gün Suvla Koyundaki kumsallara (Arıburnu'nun kuzeyinde) 25.000 askerlik bir kolordu çıkartılarak Sarı Bayır sırtlarına hücum edilecek ve sonra Arıburnu cephesi ile birleşilecekti.

Nitekim, kademeli olarak, 6 Ağustos sabah Seddülbahir'de, öğleden sonra Arıburnu'nda taarruza başlatıldı ve bütün gün ihtiyatları üzerlerine çekebilmek için kanlı savaşlar verildi. 7 Ağustos sabaha karşı, Gn. Stopford'un IX. Kolordusu kıyıya çıktı.

Karşılarında, Binbaşı Willmer komutasındaki 1800 efratlı Bursa Jandarma Taburu vardı. Aslında, başlayan taarruz nedeniyle, taburun kuvvetlerinin bir kısmı Willmer'in elinden alınmıştı. Bütün bir gün, kıyıya çıkmakta olan Kolorduya karşı tek başlarına dövüşüler ve onu kumsallarda tuttular.¹¹⁶

Bu sırada olay yerine gelen Yrb. Hankey, Alb. Oglander, Binb. J. Churchill, Kolorduyu kumsallarda ve denizde banyo yaparken,

¹¹⁴ Robert Rhodes James, op. cit., s. 240.

¹¹⁵ Ian Hamilton, op. cit., ss. 350-353.

¹¹⁶ Liman von Sanders, op. cit., ss. 107-108.

komutanını ise Jonquil gemisinde istirahat ederken buldular. Gn. Stopford'dan, tepelerin halâ ele geçmediğini ileri sürerek, ilerlemesini rica ettiler. Stopford, cevaben, "Kıyıya çıktık, topçuları bekliyoruz" dedi. Aslında bulunmayan faktör, Stopford'un cesareti idi. Yabancı olduğu Gelibolu yarımadasını bir tuzak gibi görüyor ve kesin sonuçlu muharebeye girişmesi gereğini veya sorumluluğunu kavrayamıyordu. Alb. Ogländer, Başkomutan Hamilton'a durumu bildirdi. Savaş alanından çok uzakta, İmroz adasında üç taarruzu koordine etmek için karargâh kuran Başkomutan, tekne bulamadığından, ancak akşam 18.00'de Suvla'ya gelebildi. Stopford, dizinden rahatsız olduğunu söyleyerek, Hamilton ile birlikte karaya bile çıkmadı. Hamilton taarruzu emrettiyse de, Stopford olanaksız olduğunu ve emrin ancak 8 Ağustos sabahı yerine getirilebileceğini söyledi. Hamilton, boyun eğdi.¹¹⁷

Biz ise, yine Bolayır'dan gelecek ihtiyatlarımızı bekliyorduk. Liman von Sanders bu sefer daha hızlı davranıyordu ama 7 Ağustos günü savaşın kaderi, Willmer ve jandarmalarına kalmıştı. Yalnız bir talih eseri olarak, Arıburnu cephesinin sağ kanadında 19. Tümen ve M. Kemal bulunuyordu. Telefonla düşüncesini soran von Sanders'e (Kâzım İnanç aracılığıyla) Anafartalar'daki bütün kuvvetlerin emrine verilmesini bildirmiştir. Kâzım (İnanç) 'Çok gelmez mi?' diye sorunca, M. Kemal 'Az gelir' diyerek cevaplamıştır.

Ancak akşama yetişebilen ihtiyat kolordusu komutanı Alb. Ahmet Fevzi Beye von Sanders taarruz emrini verdiyse de, Ahmet Fevzi Bey, tıpkı Stopford gibi davranarak, askerlerinin yorgun olduğunu bu nedenle gece ilerleyemeyeceğini söyledi. Oysa, iki taraf da Sarı Bayır Tepelerinin eteklerinde karşılıklı duruyorlardı. Tepelere kim önce varırsa, talih ona gülecekti. Bunun üzerine von Sanders, Alb. Fevzi Beyi görevden alarak, Mustafa Kemal Beyi Anafartalar Grubu Komutanlığına tayin etti.¹¹⁸

Komutayı ele alan M. Kemal Bey, savaşın insiyatifini ele geçirebilmek için, 8 Ağustos sabaha karşı, derhal taarruz emrini verdi. Bütün derinliği 3 km. kadar olan yarımada bu kısmında kaybedilen her dakikanın ve her metrenin önemi vardı. Şefkatli komutan Stopford'un 8 Ağustosta yaptığı saldırıda 9.000 askeri kırıldı ama tepelere erişilemedi.

Aslında Hamilton'un bir umudu daha vardı. Arıburnu'ndaki (Anzac) kolordusunun taarruzu, Conk Bayırının ele geçirilmesine yol

¹¹⁷ A. Moorehead, op. cit., ss. 226-231

¹¹⁸ Liman von Sanders, op. cit., s. 109

açmıştı. Dolayısıyla, Sarı Bayır sırtlarını kontrol altına alabilirlerdi. Anafartalar'dan galip çıkan Albay Mustafa Kemal, Conk Bayırına dönerek, hücumu bizzat yönetti.¹¹⁹ Anzac'lar ancak donanmanın ateş desteği ile denize dökülmekten kurtularak, kıyıda tutunabildiler. Hücumu katılan 50.000 Britanyalı ve Anzac'tan 18.000'i erimişti.

Duruma ve özellikle Gn. Stopford'un beceriksizliğine çok üzülen Başkomutan Hamilton, Gn. Stopford'u ve kolordusundaki beş generali görevden aldı. Bir ay içerisinde geldiği yer Londra'ya dönen Stopford'u sivil elbiseler içinde sokakta gören Mareşal Montgomery, 'durumun vahametini anladım' demektedir.

Harp Konseyi Sekreteri Yarbay Hankey, 30 Ağustosta İngiltere'ye dönerek üç almasıklı bir raporu, sorunun çözümü için sundu.¹²⁰ (1) Donanmanın hücumu: Keyes taraftar olmakla birlikte, bahriyelilerin çoğu aleyhtardı. (2) Yarımadanın boşaltılması: Bir çekilme planı yapılmalı. (3) Türklerle, Rusların rızası alınarak, bir anlaşmaya varmak.

Bu arada Suvla'daki IX. Kolorduya komuta edecek Gn. Byng, Gn. Maude ve Gn. Fanshaw, Fransa'dan gelerek göreve başladılar. Kitchener, bu arada boşaltma sözkonusu olduğunda, zayıtın derecesini sordu. Hamilton, cevaben, askerinin yarısı olabileceğini yazdı.

Bu sırada ortada bir başkomutanlık sorununun olduğu belli idi. Oysa, Hamilton, kendisinin yeni birliklerle takviyesini istiyordu. Avustralyalı gazeteci Keith Murdoch'un eleştirici bir raporu, belli ölçüde, başkomutanın değiştirilmesine vesile oldu. Nitekim, Harp Konseyinin 15 Ekim 1915 tarihli toplantısında, Sir Hamilton'un görevden alınması kararlaştırıldı. 16 Ekimle Lord Kitchener, durumu Hamilton'a bildirerek, yerine batı cephesinden Sir Charles Monro atandı. Kurmay Başkanlığına da Gn. Lynden-Bell getirildi. 17 Ekimde Hamilton imroz adasını terketti.

BOŞALTMA :

General Monro, savaşın, batı cephesinde Alman öldürülerek kazanılacağına inananlardandı. İstanbul'u zaptetmek savaşın kaderini etkilemezdi. Kendisi karaya çıkıp kısaca birlikleri denetledi. Kurmay Başkanı Lynden-Bell, karaya ayak bile basmadı. Kararlarını verdiler: Boşaltma. Yalnız Mısır Genel Valisi Gn. Maxwell, doğuda boşaltmanın etkilerinin büyük olacağını ileri sürerek uyarıda bulundu.

¹¹⁹ Mustafa Kemal, Anafartalar Hatıraları, op. cit., s. 60.

¹²⁰ Edwin P. Hoyt, op. cit.

Bunun üzerine Lord Kitchener, Birdwood'a ve diğer generallere fikirlerini sordu. Yalnızca Birdwood aynı gerekçeyle itiraz etti ve zayıfın % 30-40 yani yaklaşık 40.000 kişi olabileceğini söyledi.

Bu arada, Komodor Keyes, Ekim ayı sonunda donanmanın ordu tarafından da desteklenecek bir girişimde bulunması için bir plan hazırladı. Amiral de Robeck taraftar olmamasına rağmen, kendisine izin vererek Londra'ya gönderdi.¹²¹

Fisher'in istifası ve Çanakkale Savaşının gelişimi, yeni bir kabinenin kurulmasına yol açmış ve Churchill'in yerine Bahriye Nazırı olan Balfour, kendisinin de aynı akibete uğramasından korkmaya başlamıştı.

Lord Kitchener, boşaltma gibi riskli bir kararı almadan önce, olay yerine gidip görmek istedi. En az 40.000 kişinin hayatı söz konusuydu. Londra'da Keyes'e evet dediği halde, yolda Keyes'le irtibatı koptu. Gelibolu'da C. Monro ile karşılaşınca onun fikirlerini kabul etti. Kitchener, Monro ile birlikte, Selanik ve Atina'yı ziyaret edip, Kral Konstantin ile görüştüktan sonra, 25 Kasım'da İmroz'u terk etti.¹²²

Boşaltmayı yürütme işi, Fransa'ya dönen Gn. Monro yerine başkomutanlığa getirilen Gn. Birdwood'a kaldı. Aslında bu noktaya kolay gelinmedi: Arıburnu'nu boşaltıp Seddülbahir'i elde tutmaya veya Fransızları Beşika Körfezine çıkarmaya dek bir çok plan gözden geçirildi. Nihayet, boşaltmada karar kılındı.

Aslında İngiltere'ye giden bir başka komutan, donanmanın başındaki Amiral de Robeck idi. Görevini 25 Kasım'da Amiral Wemyss'e devredip, Boğazı terketti. Geldikleri gibi gidiyorlardı.

Birdwood, boşaltmanın iki aşamada yapılmasına karar verdi. Önce Seddülbahir (Helles) sonra Arıburnu (Anzac) boşaltılacaktı. Arıburnu'nun boşaltılmasına 18 Aralıkta başlanıldı ve 23 Aralıkta bitirildi. Aldatma taktiklerinin hepsini uyguladılar. Örneğin, her gün gemilerden boş sandıklar çıkartılıyor ve geceleri ışıklar çoğaltılıyor-du.

Bu arada Britanya Genel Kurmay Başkanlığına Sir W. Robertson yerine Gn. Murray tayin olunmuştu. Görevi kabul etmeden, ordulara emir verme yetkisinin Lord Kitchener'den alınarak, kendisine verilmesini şart koşmuştu. Derhal 24 Aralık 1915'te Helles'in bo-

¹²¹ Robert Rhodes James, op. cit., s. 325.

¹²² A. Moorehead, op. cit., s. 268.

şaltılmasına karar verildi. 1 Ocak 1916'da başlayan boşaltma, 8 Ocak gecesi 17.000 kişinin çekilmesiyle son buldu. Bu sırada M. Kemal, hastalığı dolayısıyla İstanbul'da bulunuyordu. İngiliz tarihleri, Mustafa Kemal'in boşaltmayı duyduğunda, "Kendimi vurmayı tercih ederdim" dediğini yazmaktadırlar.¹²³

SONUÇ

Çanakkale Savaşı, 19 Şubat 1915 deniz saldırısı ile başlamış, 8 Ocak 1916'da boşaltma ile bitmiştir. Sonuçlarını kısaca özetleyecek olursak :

1. Çanakkale Savaşı, Sarıkamış ve Kanal bozgunlarından sorumlu Enver Paşa ile Talat Paşa hükümetine, hiç te hak etmedikleri bir zaferi armağan etmişti. Dolayısıyla zafer, İttihat-Terakki hükümetini güçlendirmiştir.

2. 250.000 kişiye tırmanan zayıtımızın, 15 milyonluk bir millet üzerinde yaptığı tahribat korkunçtu. Bu zayıata Sarıkamış ve Kanal savaşlarının kayıplarını da ekleyince, ordumuzun en seçme birliklerini ve muharebe gücünü kaybetmiştik.

3. Zaferi kazanan ordunun başında L. von Sanders yerine M. Kemal veya onun gibi, Alman taraftarı olmayan bir Türk komutan olsaydı, Enver Paşanın nüfuzu dengelenebilir ve barış için girişimde bulunabilirdi. Zira, boşaltmadan önce, savaşın tıkanıdığı günlerde, Gelibolu'daki İtilaf Devletlerinin 110.000 askeri, adil bir barışı sağlamak için elde tuttuğumuz rehineler idi. Barış için en önemli fırsat, Eylül/Aralık 1915 dönemi idi. Nitekim, Edirne'de İngiliz istihbarat servisi elemanları ile Enver Paşa'nın temsilcileri arasında, barış görüşmelerinin yapıldığı da, yabancı kaynaklarda iddia edilmektedir.

4. Savaşı planlayan ve yürüten kişilerin kaderini bu savaşın nasıl etkilediğine gelince: Savaşın mimarı W. Churchill, muhalifi Lord Fisher, Poster kahramanı Lord Kitchener, Amiral Carden, Amiral de Robeck, General Hamilton, General Stopford, General Hunter-Weston, çeşitli nedenlerle görevlerini bırakmak zorunda kaldılar. Bunlardan Gn. Hamilton ve Gn. Stopford, hiç bir zaman orduya dönemediler. Mağlup Amiral de Robeck ve Amiral Wemyss, deniz kuvvetleri komutanı oldular. Gn. Sir Monash ise ordu komutanlığına yükseltildi ve batı cephesinde Gn. Haig'in yerine başkomutan ola-

¹²³ Edwin P. Hoyt, op. cit.

rak atanması istendi. Gn. Birdwood Ordu Komutanlığı, Hindistan Orduları Başkomutanlığı ve Avustralya Genel Valiliği görevlerine getirildi. Meçhul askerlerden yüzbaşı C. Attlee, başbakanlığa; Teğmen Slim ise, Burma'da, II. Dünya Savaşında Japonları yenerek, Mareşalliğe ulaştılar. Komodor Keyes ise, Normandiya Çıkarmasını planlayan Amiral oldu.

Türk tarafında, Mustafa Kemal başta olmak üzere, Esat, Vehip, Cevat Paşalar, Fahrettin Altay, İzzettin Çalışlar, daha sonraları da yükselen isimler oldular. M. Kemal, kaymakam olarak girdiği savaştan, Arıburnu muharebelerinden sonra, Albaylığa yükselmiş olarak çıktı. Ama daha önemlisi, Mustafa Kemal'in Arıburnu, Anafartalar ve Conk Bayırında aldığı üçlü referans, ordu hiyerarşisinin kendisini Milli Mücadelede önder olarak benimsemesinde en önemli etken olmuştur. Bu nedenle, Kemal Yeri'nde tarih sahnesine çıkan Mustafa Kemal, dört yıl içinde, 1919'da, Ulusun makûs talihini yenmek için başa geçebilecektir. Aslında ordulara gerçek önderlerini öğreten savaşlardır. Nitekim Mareşal Montgomery, I. Dünya Savaşının en başarılı beş komutanından birisi olarak, M. Kemal'i işaret etmektedir.¹²⁴

5. Savaşın insiyatifini ellerinde tutan İngilizlerin başarısızlığa uğramalarının nedenlerini de şöyle özetleyebiliriz :

(i) Öncelikle donanma ve ordu arasında koordinasyonu sağlayacak bir makamın bulunmaması ve bu iki kuvvetin arasında reketin olması.

(ii) İkinci olarak, saldırının donanma ve ordunun ortak hareketi şeklinde ve bir baskın, yani sürpriz niteliğinde yapılmamış olmasıdır. Bilakis, harekât önce deniz savaşı sonra çıkarmalar halinde aşama aşama yapılmış ve savunma düzeninin kurulmasına olanak sağlamıştır.

(iii) Üçüncü olarak, düşmanlarını küçümsemeleri, donanmaya ve modern silahlarına, Bahri Doktrini unutacak kadar, güvenmeleri, başarısızlıklarını doğurmuştur.

(iv) Son olarak, savaşın planlaması ve taktik uygulamalar açısından İngilizlerin çok iyi hazırlanmış ve üstün olduklarını kabul etmek gerekir. Yenilmelerinin nedeni, M. Kemal gibi bir dehanın ve Yahya Çavuş gibi yurtseverlerin cansiperane ve kahramanca mücadeleleri olmuştur.

¹²⁴ Montgomery of Alamein, op. cit., s. 494.

İngiltere, Çanakkale'yi zorlarken sadece Türkleri yenmeye değil, ama ceza vermeye, yani tarih sahnesinden silmeye çalışıyordu. İngiltere, bir ulusu gerekçesi ne olursa olsun, cezalandırmak gibi Tanrısal bir kuvveti kendisinde vehmetmekle hata etmiştir. Çünkü önemli olan, savaş ile barışı birlikte yürütmektir. İngilizlerin ise bir barış planı yoktu. Direniş de buna göre oldu.

6. Bizim başarımızın nedeni ise, bu sonuncu husustur; yani kaybedilecek bir şeyimiz yoktu, dolayısıyla kazanmak zorundaydık; ve kazandık da.

Yalnız Çanakkale Savaşının gerçek bir zafer olabilmesi için barışı da birlikte getirmesi ve bir çıkış yolu göstermesi gerekirdi. Bu nedenle bizim için Çanakkale Savaşı, sonuçları realize edilememiş bir mücadele olarak değerlendirilmelidir. Zorlanırsa, Türk tarihi açısından olumlu sonucu, Çarlık Rusya'sının yıkılmasına katkıda bulunmuş olmasıdır. Zaten, her şey bu noktadan başlamıştı.